

IZVEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA U SRBIJI ZA 2020. GODINU

ZAVRŠNI PREGLED

Republika Srbija je ustavna, višepartijska parlamentarna demokratska država, na čijem čelu se nalazi predsednik. U zemlji su održani vanredni izbori za poslanička mesta u jednodomnoj Narodnoj skupštini (parlamentu) 21. juna i predsednički izbori 2017. godine. Međunarodni posmatrači su zabeležili da su izbori od 21. juna bili efikasno organizovani u teškim okolnostima, ali da je izbor glasača sveukupno bio ograničen zbog dominacije vladajuće stranke, onemogućavanja opozicionih stranaka da se pojavljuju u medijima i nedovoljne medijske raznovrsnosti. Koalicija na čijem čelu je Srpska napredna stranka (SNS) osvojila je veliku većinu sa preko 60 posto glasova. Republička izborna komisija odlučila je da glasanje treba ponoviti u 234 od ukupno 8.253 opštine – što je neobično veliki broj – zbog grešaka u brojanju glasova i drugih potvrđenih nepravilnosti. Aleksandar Vučić, predsednik Srpske napredne stranke, izabran je 2017. za predsednika države na izborima koji su uglavnom bili slobodni, iako je kampanja vođena u korist vladajuće stranke.

Policija Srbije održava bezbednost u zemlji i nalazi se pod kontrolom Ministarstva unutrašnjih poslova. Civilna vlast i dalje ima efikasnu kontrolu nad bezbednosnim snagama. Pripadnici bezbednosnih snaga počinili su neke zloupotrebe.

Veliki problemi u domenu ljudskih prava su: ozbiljna ograničenja slobode izražavanja i slobode medija, uključujući nasilje i pretnje nasiljem, te neopravdana hapšenja i gonjenja novinara; brojni slučajevi korupcije u vlasti; krivična dela koja su uključivala nasilje prema osobama sa invaliditetom; i krivična dela, uključujući i nasilje nad lezbijskim, gej, biseksualnim, transrodnim i interseksualnim osobama.

Vlasti su preduzimale korake u pravcu identifikovanja, istrage, krivičnog gonjenja i kažnjavanja zvaničnika koji su počinili kršenja ljudskih prava, kako onih zaposlenih u policiji, tako i na drugim položajima u vlasti, pošto su njihove zloupotrebe obelodanjene. I pored toga brojni posmatrači veruju da su mnogi slučajevi korupcije, društvenog i porodičnoga nasilja, napada na civilno društvo i drugih vrsta zloupotreba ostali neprijavljeni i nekažnjeni.

Prvi deo. Poštovanje integriteta ličnosti i zabrana:

a. Neosnovanog lišavanja života i nezakonitih ili politički motivisanih ubistava

Nema podataka da su vlasti ili njeni predstavnici vršili neosnovana ili nezakonita ubistva. Ne postoji specijalizovano vladino telo koje bi se bavilo ispitivanjem ubistva od strane pripadnika bezbednosnih snaga. Ove slučajeve ispituju Bezbednosno-informativna agencija i Direktorat za izvršenje krivičnih sankcija na zatvorenim pretresima.

Mediji su tokom godine izveštavali o nestanku i pretpostavljenom ubistvu braće Ilija, Agrona i Mehmeta Bitića, Amerikanaca poreklom sa Kosova, koje su srpske paravojne grupe zarobile 1999. i sahranile na terenu policijskog centra za obuku kojim je komandovao Goran Radosavljević.

Specijalna izvestiteljka Ujedinjenih nacija za vansudska pogubljenja, Agnes Kalamar, obratila se u martu vlastima Srbije pismom u kom navodi da država „prema međunarodnom humanitarnom pravu i domaćim pravnim instrumentima ima obavezu da istraži krivičnu odgovornost komandanata i prepostavljenih, uključujući i (komandanta policije) Gorana Radosavljevića i Vlastimira Đorđevića za ubistvo braće Bitići“. Državni organi nisu načinili značajniji pomak u obezbeđivanju pravde za žrtve, a nije jasno ni u kojoj meri su zaista aktivno istraživali slučaj. Krivični postupak povodom masakra u Srebrenici u Bosni i Hercegovini 1995. godini (slučaj „Srebrenica“ – Krvavica), nastavljen je, i tokom godine su održana tri ročišta.

Krivične istrage i postupci u vezi sa ratnim zločinima 1990-ih uglavnom su stagnirali. Prema mišljenju nezavisnih posmatrača, i posle održanih pretresa često je dolazilo do novih odlaganja ili jedva primetnog napretka.

Nestanka ljudi

Nema podataka o nestancima ljudi za koje su bile odgovorne državne vlasti.

b. Mučenja i drugih vidova okrutnih, nečovečnih i ponižavajućih postupaka ili kazni

Iako Ustav zabranjuje ovaku praksu policija rutinski tuče pritvorenike i maltretira osumnjičene, uglavnom za vreme hapšenja ili inicijalnog pritvora, a sve to radi iznuđivanja priznanja, bez obzira što se tako dobijeni dokazi ne prihvataju na sudu. U izveštaju za 2018. Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja Saveta Evrope, koji Srbiju posećuje redovno od 2007, navodi se da: „Organi Republike Srbije moraju da prihvate činjenicu da je neadekvatno postupanje policijskih službenika prisutno; to nije delo nekoliko službenika koji su ‘zastranili’ već prihvaćena praksa u sadašnjoj policijskoj kulturi posebno među kriminalističkim inspektorima“.

Jedanaest nevladinih organizacija (NVO) poslalo je u julu hitan apel specijalnom izvestiocu Ujedinjenih nacija (UN) za mučenje i drugo surovo, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje zahtevajući od njega da utiče na nadležne u Srbiji da sprovedu istragu zbog policijske brutalnosti protiv demonstranata koji su učestovali na protestima protiv vlasti širom države. Predstavnici nevladinih organizacija prijavili su upotrebu prekomerne, neopravdane i nezakonite sile protiv protestanata, među njima i novinara, od strane policijskih službenika i drugih neidentifikovanih aktera, za koje se veruje da pripadaju neformalnim kriminalnim grupama usko povezanim sa Ministarstvom unutrašnjih poslova. Zaštitnik građana je inicirao istragu policijskih radnji i zaključio da na protestima nije bilo prekomerne upotrebe policijske sile, osim u pojedinačnim slučajevima, koje treba dodatno istražiti. Beogradski centar za ljudska prava podneo je dve krivične prijave protiv policije zbog postupanja za vreme demonstracija.

Povodom Međunarodnog dana podrške žrtvama torture zaštitnik građana je konstatovao da u Srbiji ne postoji sistemska tortura i da se ulažu stalni napor da se poboljša zaštita lica lišenih slobode i pritvorenika i spreči tortura i drugi vidovi zlostavljanja. Zaštitnik građana ističe da se članovi krivičnog zakonika moraju usaglasiti sa definicijom torture Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka.

Iz Beogradskog centra za ljudska prava naglašavaju da je „praksa sudova i javnih tužilaštva u Srbiji da bez izuzetka poklanjaju više poverenja iskazima policijskih i drugih službenika nego navodima građana koji tvrde da su pretrpeli torturu i onima koji su tome svedočili“ i upozoravaju da najveći broj krivičnih prijava koje žrtve torture i zlostavljanja podnose protiv službenih lica biva odbačen, i tek mali broj slučajeva završi osuđujućim odlukama.

Korupcija i nekažnjivost pripadnika policije i dalje predstavljaju problem, iako je došlo do izvesnog napretka u utvrđivanju krivice korumpiranih službenika policije. Eksperti iz građanskog društva primećuju da se u toku izveštajne godine popravio kvalitet unutrašnjih istraga.

U prvih devet meseci godine Sektor unutrašnje kontrole Ministarstva unutrašnjih poslova podneo je pet krivičnih prijava protiv šest policijskih službenika zbog osnovane sumnje da su počinili akt zlostavljanja i mučenja. U istom periodu, služba unutrašnje kontrole Ministarstva podnela je 115 krivičnih prijava i tri aneksa protiv 127 policijskih i civilnih službenika Ministarstva.

Vlast je bila manje efikasna kada je reč o visoko rangiranim policijskim službenicima optuženim za krivična dela. U tim slučajevima krivične prijave retko u punom smislu odražavaju ozbiljnost krivičnog dela i često su podnete posle dugog odlaganja. Na primer, izgrednici su 2008. godine napali i zapalili stranu diplomatsku misiju koja je podržala nezavisnost Kosova. Deset godina kasnije, tačnije 2018. godine, podnete su krivične prijave protiv pet visoko rangiranih policijskih službenika, od kojih su trojica u međuvremenu otišla u penziju, koji su optuženi za propuste u obezbeđenju misije, teško delo protiv opšte sigurnosti i zloupotrebu službenog položaja. Tri pretresa u vezi sa ovim slučajem održana su u izveštajnoj godini.

Stanje u zatvorima i pritvorskim jedinicama

U zatvorima povremeno vladaju surovi uslovi zbog fizičkog maltretiranja zatvorenika i preopterećenost smeštajnih kapaciteta.

Fizički uslovi pritvora: Policijski službenici i zatvorsko osoblje ponekad fizički maltretiraju zatvorenike, a tokom godina bilo je izveštaja o nekažnjivosti pripadnika bezbednosnih snaga. Prema navodima Ministarstva pravde, zatvorski smeštajni kapaciteti su 10.543 mesta; prosečna zatvorska populacija se spustila sa 11.077 u decembru 2019. na 10.543 u septembru 2020.

Administracija: Vlasti su na adekvatan način sprovodile istrage verodostojnih navoda o neadekvatnom postupanju. U dva slučaja pokrenut je disciplinski postupak protiv zaposlenih lica zbog upotrebe preterane sile protiv zatvorenika.

Nezavisni posmatrači: Nezavisnim posmatračima je prema zakonu dopušteno da vrše nadzor zatvorskih uslova, što su im vlasti omogućavale. Zaštitnik građana i predstavnici Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture obišli su i izvršili kontrolu zatvora u Beogradu, Somboru, Kragujevcu, Kruševcu, Sremskoj Mitrovici, Pančevu i Nišu. Oni su izrazili zabrinutost zbog manjka zatvorskog osoblja, neadekvatne obuke osoblja za postupanje sa specijalnim kategorijama zatvorenika i implementacije Istambulskog protokola o zaštiti zdravlja i materijalnim uslovima u zatvorima.

Poboljšanja: Iako su zatvori i dalje preopterećeni, izgradnjom novih zatvorskih jedinica i širom upotrebom alternativnih načina izvršenja kazne (na primer, uslovna sloboda, rad u javnom interesu, kućni zatvor i druge mere) smanjuje se prenaseljenost. Novi zatvorski objekti su izgrađeni i rekonstruisani u Beogradu, Sremskoj Mitrovici, Leskovcu i Požarevcu. U junskom Izveštaju za 2020 za Republiku Srbiju koji prati saopštenje o politici proširenja EU, osoblje Evropske komisije primećuje da se nekoliko zatvora, uključujući zatvorskou bolnicu u Beogradu, i dalje obnavlja i osavremenjuje u skladu sa nacionalnom strategijom za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija.

Vlasti su u toku izveštajne godine kupile 1.995 uređaja za elektronski nazor kako bi se omogućilo sprovođenje kazne kućnog pritvora, što je dvostruko više u odnosu na sličnu nabavku iz 2019. Na suđenjima se sve češće izriče alternativna kazna u vidu kućnog zatvora, umesto služenja u zavodu za izvršenje sankcija, kako bi se smanjila prenaseljenost zatvora.

d. Nezakonitog lišenja slobode ili pritvaranja

Zakon zabranjuje neosnovano hapšenje i pritvaranje, i svakom uhapšenom ili zadržanom licu jemci pravo da zatraži od suda da se ispita zakonitost ili arbitarnost njegovog hapšenja i garantuje mu puštanje na slobodu i nadoknadu štete ako se ustanovi da pritvor nije zakonit. Vlasti uglavnom ovo poštuju. I pored ostvarenih poboljšanja u predistražnom postupku, i dalje je problem predugo zadržavanje u predistražnom pritvoru.

Privodenje i postupanje s pritvorenicima

Nadležni organi uglavnom sprovode hapšenja samo uz nalog tužilaštva ili sudije. Ustav nalaže da policija prilikom hapšenja saopšti uhapšenim licima njihova prava, što organi uglavnom poštuju. Prema zakonu policija ne sme ispitivati osumnjičenog pre nego što ga obavesti o tome da ima pravo da se brani čutanjem i da ima pravo na pomoć branioca. Tužilac može odabratи hoće li direktno ispitivati svedoka ili će prisustvovati policijskom saslušanju. Izjave koje osumnjičeni daje policiji bez prisustva tužioca prihvatljive su kao dokaz na суду samo ako su date u prisustvu branioca.

Zakon nalaže da sud odobri svako zadržavanje koje traje duže od 48 sati, što se u praksi uglavnom poštije. Zakon u određenim slučajevima dozvoljava alternative predistražnom pritvoru, kao što su kućni pritvor ili jemstvo, mada u praksi tužioc i sudije traže predistražni pritvor. Najčešće korišćene alternative su kućni pritvor, sa elektronskim nadzorom ili bez njega. Vlasti uglavnom dopuštaju članovima porodice da obilaze osumnjičene u pritvoru. Zakon dopušta neograničeno lišenje slobode zatvorenika koji su zbog duševne bolesti proglašeni opasnim za druge.

Okrivljeni imaju pravo da im se o trošku države obezbedi branilac samo u slučaju da se terete za delo za koji je propisana kazna od tri ili više godina zatvora, ako se ustanovi da nemaju sredstava da sami angažuju pravnog zastupnika ili ako je odbrana obavezna zbog prirode slučaja. Ako se postupak vodi zbog krivičnog dela za koje je propisana kazna od osam ili više godina zatvora, odbrana je obavezna. Osumnjičeni koji se kvalifikuje za primanje socijalne pomoći ima pravo na besplatnu pravnu pomoć bez obzira na težinu dela za koje se tereti.

Zakon zabranjuje nepotrebno odlaganje podizanja zvanične optužnice protiv osumnjičenog, kao i odugovlačenje istrage. Osumnjičenima za teška krivična dela pritvor može biti produžen do šest meseci pre podizanja optužnice. Prema zakonu istraga mora biti okončana ili za šest meseci ili za 12 meseci kad je slučaj u nadležnosti specijalnih sudova (za organizovani kriminal, korupciju na visokom nivou, ratne zločine). Ako tužilaštvo ne može da završi istragu za šest meseci, ili dvanaest kad je slučaj u nadležnosti specijalnih sudova, javni tužilac mora o tome da izvesti više javno tužilaštvo, od koga se onda očekuje da preduzme potrebne mere kako bi se zaključila istraga. U praksi, istrage često predugo traju jer ne postoji jasno definisani vremenski okvir za njihovo zaključivanje, niti posledice za slučaj nepoštovanja zakonskog roka.

Pritvor u istrazi: Problem i dalje predstavlja preterano produžavanje predistražnog pritvora. Nema podataka o prosečnom trajanju predistražnog pritvora, a nije moguće ni dati pouzdanu procenu. Sud je uglavnom obavezan da u najkraćem roku donese odluku o zadržavanju u pritvoru. Ustav i zakon ograničavaju trajanje predistražnog pritvora na najviše šest meseci, međutim, od trenutka podizanja optužnice ne postoji zakonsko ograničenje za njegovo trajanje. Ni trajanje pritvora tokom žalbenog postupka nije zakonski ograničeno. Usled neefikasnih sudskih procedura, od kojih su neke zakonom propisane, često se dugo čeka na početak suđenja. Lica koja su neosnovano bila u pritvoru, odnosno ona koja su bila u pritvoru za vreme suđenja na kome su oslobođena krivice, imaju po zakonu pravo da traže naknadu štete. Mediji izveštavaju da se svake godine u Srbiji izrekne oko 50 hiljada dana neosnovanog pritvora, a novčani iznosi koji se na ime te štete isplate premašuju milion evra (1,2 miliona dolara). U aprilu je Ministarstvo pravde saopštilo da je 150 ljudi bilo smešteno u pritvor zbog kršenja mera samoizolacije zbog epidemije Kovid-19. Izražena je zabrinutost povodom zakonitosti ovakvog pritvora jer se zasniva na preporuci koju je Ministarstvo pravde uputilo javnim tužilaštima da obavezno traže određivanje pritvora za sva lica koja prekrše meru samoizolacije.

e. Uskraćivanja prava na pravično i javno suđenje

Ustav jemči nezavisnost sudstva, ali sudovi su i dalje podložni korupciji i političkim uticajima. Kontakti civilnog društva i međunarodne organizacije kao što su telo Saveta Evrope, Grupa zemalja protiv korupcije (GRECO), kritikovali su sporost u sprovođenju ustavnih reformi usmerenih na smanjenje političkog uticaja na sudstvo, Visoki savet sudstva, i Državno veće tužilaca. Poverenik za samostalnost Državnog veća tužilaca pregledao je preko četrdeset slučajeva koji se odnose na postojanje navodnog političkog ili drugog nedozvoljenog uticaja na rad javnog tužilaštva, i izneo nekoliko mišljenja. Visoki savet sudstva izrazio je zabrinutost što su na čelu 74 suda vršioci dužnosti predsednika.

U izveštaju Evropske komisije o Srbiji za 2020. godinu primećuje se da obim političkog uticaja na pravosuđe i dalje izaziva ozbiljnu zabrinutost. Dalje se navodi da državni funkcioneri, kao i poslanici Skupštine, nastavljaju da redovno daju javne komentare o istragama i sudskim postupcima koji su u toku, te o pojedinačnim sudijama i tužiocima.

Regionalna saradnja u vezi sa istragom ratnih zločina bila je ograničena. U izveštaju Evropske komisije o Srbiji za 2020. navodi se da su bilateralni sporazum o saradnji u vezi sa istragom ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, zaključeni između Tužilaštva Srbije i njegovih pandana u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Crnoj Gori doprineli smanjenju nekažnjivosti za ratne

zločine. Saradnja sa Hrvatskom se, međutim, i dalje suočava sa nizom prepreka i nije dovela do konkretnih rezultata. Međusobna pravosudna saradnja Srbije i Kosova je u međuvremenu i dalje izuzetno ograničena u predmetima ratnih zločina. Sprovođenje nacionalne strategije iz 2016. godine za istragu i procesuiranje ratnih zločina nastavljeno je sporim tempom, i mada ova strategija prestaje da važi krajem 2020. nisu u toku pripreme za izradu nove. Srpski organi vlasti i dalje daju javni prostor osuđenim ili osumnjičenim ratnim zločincima i neblagovremeno reaguju na govor mržnje ili negiranje ratnih zločina.

Sudski postupci

Ustav i zakoni jemče pravo na pravično i javno suđenje, i sudstvo uglavnom poštuje to pravo.

Ustav i zakoni jemče okriviljenima poštovanje prepostavke nevinosti. Vlasti su dužne da u najkraćem roku podrobno obaveste okriviljenog o delu koje mu se stavlja na teret i da mu, ako je potrebno, obezbede besplatan prevod na jezik kojim govori. Okriviljeni ima pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku, mada postoji mogućnost da se javnost isključi tokom postupka ako sud zaključi da će se tako zaštititi moral, javni red, nacionalna sigurnost, interes maloletnika, privatnost učesnika ili za vreme svedočenja zaštićenih svedoka.

Na svim suđenjima, osim onim za organizovani kriminal i ratne zločine, prisustvuju sudije-porotnici. Okriviljeni imaju takođe pravo da im se o trošku države obezbedi branilac u slučaju kada nemaju sredstava da sami angažuju pravnog zastupnika i još u dva slučaja: kada se terete za delo za koji je propisana kazna od tri ili više godina zatvora, a ne mogu sami da snose troškove odbrane ili kada je odbrana obavezna. Okriviljenom i advokatu uglavnom se ostavlja dovoljno vremena i obezbeđuju odgovarajući uslovi da pripreme odbranu. Okriviljeni ima pravo da prisustvuje sopstvenom suđenju, da razmatra dokaze vlasti, da ispituje svedoke, da pozove svoje svedoke i iznese svoje dokaze, i ne sme se prisiljavati da svedoči ili da prizna krivicu. I okriviljeni i tužilac imaju pravo žalbe na presudu.

Vlasti u praksi uglavnom poštuju ova prava. Okriviljeni se ponekad žale da im nije bilo dopušteno da predoče svoje dokaze суду i da pozovu svoje svedoke. Za vreme vanrednog stanja koje je u državi bilo proglašeno zbog epidemije Kovid-19, postojala je zabrinutost u vezi sa pravičnošću suđenja zbog preporuke Ministarstva pravde da se koriste video linkovi i zbog ubrzanog izricanja kazni za lica koja su optužena za kršenje mera samoizolacije.

Politički osuđenici i pritvorenici

Nema podataka o postojanju političkih osuđenika ili pritvorenika.

Gradanske parnice i pravni lekovi

Ustav jemči pravo građanima da se u slučaju kršenja ljudskih prava žale Ustavnom судu. Osim što odlučuje o tome da li je došlo do povrede ljudskih prava, odluka ovog судa omogućava potraživanje odštete. Vlasti uglavnom poštuju odluke Ustavnog судa. U slučajevima kad su iscrpljeni svi pravni lekovi u domaćem sudstvu, a postoji sumnja da je došlo do kršenja Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, građani se mogu žaliti Evropskom судu za ljudska prava.

Vraćanje imovine

Vlada je usvojila potrebne zakone i mehanizme, i nevladine organizacije i grupe koje se zalažu za ljudska prava navode da je postignut znatan napredak u rešavanju zahteva za vraćanje imovine oduzete u vreme holokausta, uključujući i onu koja pripada stranim državljanima.

Nakon učešća Srbije u donošenju Terezinske deklaracije, Skupština je 2016. usvojila Zakon o otklanjanju posledica oduzimanja imovine žrtvama holokausta koje nemaju živih pravnih naslednika. Ovim je Jevrejskoj zajednici omogućeno da podnosi zahteve za vraćanje imovine koja potпадa pod ovu kategoriju, čime se ne ograničava pravo budućim potražiocima da zatraže prenos prava svojine. Zakon kao „imovinu bez naslednika“ definiše svaku imovinu za čije vraćanje nije podnet zahtev prema Zakonu o vraćanju oduzete imovine. Zajednica mora podneti dokaz o tome da je prethodni vlasnik bio pripadnik Jevrejske zajednice, i da mu je imovina oduzeta za vreme holokausta. Zakon je takođe predviđao da se Savezu jevrejskih opština daje finansijska pomoć iz republičkog budžeta u visini od 950.000 evra (1.05 milion dolara), koja će se isplaćivati jednom godišnje narednih 25 godina; vlasti su od 2017. godine izvršile četiri isplate.

Rok za podnošenje žalbi prema zakonu iz 2016. godine okončan je u februaru 2019. Državna Agencija za restituciju navodi da je 2020. vratila preko 2.225 jutara poljoprivrednog zemljišta i 18.417 kvadratnih stopa u stambenim objektima, kao što su zgrade, poslovne prostorije, stanovi i garaže. Od početka primene zakona Jevrejskoj zajednici u Srbiji vraćeni su restitucijom stambeni objekti ukupne površine 106.530 kvadratnih stopa, 4.646 jutara poljoprivrednog zemljišta i 4.757 kvadratnih stopa građevinskog zemljišta.

Izveštaj Pravda danas za žrtve koje nisu dobile nadoknadu koji Stejt department podnosi Kongresu, a koji se odnosi na restituciju imovine oduzete u vreme holokausta objavljen je 29. jula 2020, i može se naći na internet stranici Stejt departmenta: <https://www.state.gov/reports/just-act-report-to-congress/>.

f. Neosnovanog ugrožavanja nepovrednosti privatnosti, porodice, stana ili prepiske

I mada su Ustavom ova dela zabranjena, ima navoda da vlasti nisu poštovale nepovrednost prepiske i komunikacije. Zakon obavezuje pripadnike Ministarstva unutrašnjih poslova da traže pismeno odobrenje suda pre nego što počnu nadgledanje sumnjiće kriminalne radnje, ili nalog za ulazak u tuđi posed, izuzev kada treba zaštititi nečiji život ili imovinu. Policija često krši ove uredbe.

Borci za ljudska prava i predstavnici nevladinih organizacija smatraju da ne postoji adekvatna parlamentarna kontrola bezbednosnih agencija. Nepoznato je u kojoj meri država nadzire ličnu komunikaciju. Aktivisti civilnog društva i nezavisni novinari sumnjaju da postoji opsežna kontrola objava koje građani postavljaju na društvenim mrežama i novinara i aktivista koji kritikuju rad vlasti.

U aprilu su iz Fondacije Šer otkrili da su na sajtu jedne zdravstvene ustanove javno bili dostupni korisničko ime i lozinka za pritup Informacionom sistemu Kovid-19, namenjenom obradi ličnih podataka o ljudima koji su testirani, lečeni, smešteni u samoizolaciju ili umrli od virusa. Reagujući

na ovo poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti pokrenuo je postupak nadzora sproveđenja Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.

U septembru je list Danas objavio da će Ministarstvo unutrašnjih poslova postaviti 8.100 sigurnosnih kamera za video nadzor na javnim prostorima širom zemlje. Postavljanje kamere je deo projekta „Sigurno društvo“, koje Ministarstvo unutrašnjih poslova sprovodi u saradnji sa kompanijom Huawei na osnovu sporazuma koji je 2017. Ministarstvo sklopilo sa ovom kompanijom.

Drugi deo. Poštovanje građanskih sloboda, kao što su:

a. Sloboda izražavanja i medija

Ustav garantuje slobodu izražavanja, uključujući i slobodu štampe, ali ove slobode ugrožavaju pretnje i napadi na novinare, nedovoljna transparentnost u pogledu medijskog vlasništva i preterano mešanje vlasti u prezasićeni medijski sektor u zemlji. U izveštaju „Države u tranziciji“ za 2020., *vodčog* organizacija Fridom haus Srbija je prebačena iz grupe „delimično konsolidovanih demokratija“ u grupu „hibridnih režima“ zbog pogoršanje medijskih sloboda kao jednim od najvećih problema u Srbiji. U Svetskom indeksu slobode štampe za 2020. godinu, nevladina organizacija Reporteri bez granica navodi da je „Srbija postala zemlja u kojoj je često opasno biti novinar i gde lažne vesti alarmantno postaju sve vidljivije i popularnije“. Neuravnoteženo medijsko izveštavanje i veliki obim lažnih, obmanjujućih ili neproverenih vesti nastavili su da narušavaju sposobnost građana da suštinski učestvuju u demokratskom procesu.

Sloboda štampe i medija, uključujući i onlajn medije: Nezavisni mediji su aktivni, ali ograničeni u mogućnosti da predstave drugačije gledište zbog prezasićenosti tržišta i podrške koju vlasti pružaju provladinim medijskim kućama. Medijsko tržište je prezasićeno budući da postoji preko 2.500 registrovanih medijskih kuća, od kojih mnoge nisu profitabilne.

Televizija je najuticajniji medijski format zbog koncentracije gledalaca i njene popularnosti. Postoji pet licenci za nacionalno pokrivanje u Srbiji, i te televizijske stanice izuzetno mnogo zavise od vladinih sredstava za oglašavanje. Najveći distributeri plaćenog medijskog sadržaja su Junajted grupa, koja kontroliše preko pedeset procenata kablovskog tržišta, zatim Telekom Srbija, kompanije u većinskom državnom vlasništvu koja posede preko 25 procenata tržišta. Obe kompanije su vertikalno integrisane i kontrolišu produkciju i distribuciju medijskog sadržaja, kao i fizičku infrastrukturu. Ovakva koncentracija i zavisnost od vladinih sredstava za oglašavanje izrazito je pogodovala sadašnjim vlastima za vreme izbornog procesa i otežavala predstavnicima opozicije da se obrate potencijalnim glasačima.

Nezavisni novinari i medijske kuće nastavili su da izdaju nekoliko nezavisnih novina, ali sa sve manjim tiražem i čitanošću. Tabloidi su i dalje popularni iako redovno objavljaju netačne ili neproverene informacije. U mnogima pričama klevetaju se politički lideri opozicionih partija. Ti su tekstovi često propraćeni lažnim naslovima na naslovnoj strani. Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK) objavila je 21. januara da su četiri najtiražnija tabloida, Informer, Srpski telegraf, Alo i Kurir, na svojim naslovnim stranicama objavili u 2019. godini najmanje 945 lažnih ili nepotvrđenih vesti. Informer je vodio sa 317 takvih objava, zatim Alo (259), Srpski telegraf

(227) i Kurir (142). U izveštaju se navodi da su sve četiri publikacije negativno izveštavale o političkoj opoziciji i njenim liderima, dok su pozitivno izveštavale o predsedniku Vučiću i ruskom predsedniku Vladimiru Putinu.

Nasilje i uznemiravanje: Zakon zabranjuje pretnje i sve vidove pritisaka na javna glasila i novinare, kao i svako drugo mešanje koje može ugroziti njihov rad. Nezavisno udruženje novinara Srbije prijavilo je 72 slučaja u kojima su u toku godine novinari bili napadnuti, dobijali pretnje ili bili izloženi političkom pritisku. U te napade spadali su vandalizam, zastrašivanje i fizički nasrtaji, te frivolne tužbe zbog povrede ugleda, koje bi trebalo da ih odvrate od izveštavanja. Aleksandra Janković Aranitović pritvorena je u julu 2019, bez mogućnosti polaganja jemstva, zbog toga što je na Tvitu kritikovala predsednika Vučića. U januaru ju je Viši sud u Beogradu osudio na šest meseci uslovnog zatvora. Prema sudskej odluci njen tvit je protumačen kao pretnja. Na dan kada je presuda doneta Aranitovićeva je puštena na slobodu, jer je sve vreme postupka, odnosno šest meseci, provela u pritvoru. U septembru je ministar unutrašnjih poslova Nebojša Stefanović najavio da će tužiti list Danas i tražiti da mu isplati milion dolara (10.000 dolara) zbog teksta o svedočenjima očevidaca o fizičkom nasilju koje se dešavalo na protestima protiv vlasti u julu. U decembru 2018. godine dva napadača zapalila su zapalila kuću u kojoj su spavali Milan Jovanović i njegova supruga. Par se jedva spasao tako što je pobegao kroz prozor sa zadnje strane kuće. Jovanović se bavio istraživačkim novinarstvom za lokalni info portal beogradskog naselja Grocka, za koji je pisao o korupciji na lokalnom nivou. Dragoljub Simović, predsednik opštine Grocka i funkcijer vladajuće Srpske napredne stranke (SNS) optužen je da je naručio podmetanje požara. Do septembra izveštajne godine suđenje nije bilo okončano, i napadači i dalje čekaju ili osuđujući ili oslobođajući presudu. U međuvremenu je Simonović pokrenuo šesnaest tužbi protiv Jovanovića i još jednog novinara za povredu ugleda i časti zbog načina na koji su izveštavali o njegovim aktivnostima.

Novinari su takođe bili izloženi spontanom nasilju i pretnjama, što je pokazatelj spremnosti nacionalističkih grupa da ponavljaju retoriku političkih vođa prilikom izvođenja nasilnih činova. Lokalni mediji i Bezbedni novinari, regionalna platforma za zagovaranje medijskih sloboda i sigurnost novinara, prijavili su 7. i 8. jula da su demonstranti i policija napali najmanje desetoro novinara koji su u Beogradu pratili proteste protiv odluke vlasti da se vrate restriktivne mere borbe protivi pandemije Kovid-19.

Ana Lalić, novinarka portala Nova.rs, uhapšena je 1. aprila, samo nekoliko sati pošto je objavila tekst o stanju u lokalnoj bolnici koja je radila u sistemu Kovid-19. Vlasti su zadržale Lalićevu u pritvoru preko noći i optužile je da je objavila informacije kojima je mogla izazvati paniku u vanrednom stanju.

Četiri bivša pripadnika Državne bezbednosti osuđena su u aprilu 2019. godine na ukupno sto godina zatvora zbog učešća u ubistvu Slavka Čuruvije 1999. godine. Čuruvija, koji je javno kritikovao bivšeg jugoslovenskog predsednika Slobodana Miloševića, ubijen je iz pištolja ispred svoje kuće u Beogradu 1999. Prvostepena presuda za njegovo ubistvo protiv četvorice pripadnika Državne bezbednosti ukinuta je 7. septembra na osnovu žalbe. Iz Apelacionog suda u Beogradu naveli su da je presuda kojim se četvorica ljudi proglašava krivim ukinuta „zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka“. Novo suđenje je počelo 5. oktobra.

Cenzura ili filtriranje sadržaja: Vlada je 15. marta proglašila vanredno stanje kako bi mogla da uvede niz restriktivnih mera s ciljem da se spreči širenje virusa Kovid-19. Vlada Srbije je 29. marta usvojila Zaključak o informisanju stanovništva o stanju i posledicama zarazne bolesti Kovid-19 izazvane virusom SARS-CoV-2. Ovom odlukom naloženo je svim lokalnim štabovima za vanredne situacije i zdravstvenim ustanovama da sve medicinske informacije u vezi sa bolešću Kovid-19 usmeravaju isključivo ka Vladinom Kriznom štabu koji se nalazi u Beogradu, koji će potom informisati javnost. Obrazlažući nastojanja Vlade da obaveštavanje javnosti centralizuje, u zaključku se upozorava na „pravne posledice širenja dezinformacija u vreme vanrednost stanja“. Civilno društvo izrazilo je zabrinutost zbog nastojanja da se protok informacija stavi pod kontrolu, primećujući da ovakva odluka nije u skladu sa preporukama Ujedinjenih nacija i Evropske unije da se novinarima omogući da rade bez prepreka kako bi građanima pružili ključne informacije. Vlada je naposletku opozvala odluku.

Postoje navodi da država aktivno utiče na izveštavanje medija u vezi sa jednim brojem pitanja. Predstavnici medijskih udruženja tvrde da su mediji ponekad zbog ekonomskog pritiska prinuđeni da vrše autocenzuru i uzdrže se od objavljivanja sadržaja u kojima se kritikuje vlast, u strahu od pritiska vlasti i ekonomskih posledica.

Medijske kuće se u velikoj meri oslanjaju na državna sredstva kako bi mogle da funkcionišu. Sredstva kojima država direktno finansira medijske kuće raspoređuju se na netransparentan način, ali tako da se očigledno podržavaju kuće koje su lojalne vladajućoj partiji, umesto da se podržava nezavisno novinarstvo. U junu je Savet za štampu, nezavisno, samoregulatorno telo, objavio izveštaj „Sufinansiranje medija koji krše etičke standarde“. U tom dokumentu se navodi da je u 2019. država isplatila preko 2,1 milijardu dinara (21,5 miliona dolara) medijima. Savet za štampu procenjuje da „lokalni mediji (primaoci sredstava), uz retke izuzetke... postaju glasnogovornici funkcionera i vladajuće stranke“. Savet za štampu navodi da su sredstva koja bi trebalo da podrže istinito izveštavanje i nepristrasnost medija postala „nagrada za poslušnost i hvaljenje vlasti“.

Predstavnici vlasti i dalje dobijaju mnogo više prostora u medijima od opozicionih političara. Zakon nalaže jednaku zastupljenost svih stranaka za vreme predizborne kampanje, ali Regulatorno telo za elektronske medije (REM) često posmatra učešće vladinih funkcionera na predizbornim skupovima kao zvanične aktivnosti, koje se nalaze izvan okvira ovog zakona. Predstavnici opozicionih stranaka i aktivisti civilnog društva smatraju da REM ne ispunjava efikasno svoje zadatke već se neprekidno stavlja na stranu vladajuće stranke, dopuštajući neuravnoteženo medijsko izveštavanje pre, za vreme i posle izbornih kampanja, na taj način suštinski uskraćujući političkoj opoziciji prisustvo u medijima.

Uticaj nevladinih činilaca: Nekoliko medijskih kuća objavljivalo je tokom izveštajne godine članke u kojima se brojni novinari, aktivisti nevladinih organizacija i predstavnici nezavisnih institucija optužuju da su državni „izdajnici“ kojima je cilj da nasilno sruše ustavni poredak. Nevladine organizacije i njihovi predstavnici često dobijaju pretnje; pretnje koje im se upućuju često su odraz ili pojačanje retorike javnih ličnosti na društvenim medijima, a tim nevladnim organizacijama se neretko organizovano uskraćuju usluge kako bi se srušile njihove stranice na internetu.

Slobodno korišćenje interneta

Nema podataka da su vlasti ograničavale ili ometale pristup internetu, nadzirale privatnu onlajn komunikaciju bez odgovarajućeg zakonskog odobrenja, niti da su cenzurisale internet sadržaj.

I mada se pristup internetu i dalje ne ograničava, zakon obavezuje telekomunikacione operatere da godinu dana čuvaju podatke, uključujući informacije o izvoru i odredištu komunikacije, o početku, trajanju i završetku komunikacije, o vrsti komunikacije, identifikaciji korisničkog terminala, lokaciji mobilnog korisničkog terminala. I dok obaveštajne službe ovim podacima mogu pristupiti bez sudskog naloga, zakon nalaže da se za pristup sadržaju komunikacije mora tražiti sudski nalog.

Kompanija Tsviter je 2. aprila saopštila da su „krajem 2019. identifikovali grupu naloga uključenih u neovlašćenu koordinisanu aktivnost, što je dovelo do uklanjanja 8.558 naloga koji rade na promociji vladajuće stranke u Srbiji i njenog lidera“.

Sloboda naučnog i umetničkog stvaralaštva

Vlasti nisu ni na koji način gušile akademske slobode ili ograničavale kulturne događaje.

b. Sloboda mirnog okupljanja i udruživanja

Zakon jemči građanima pravo na mirno okupljanje i udruživanje, ali vlasti ova prava u nekim slučajevima ograničavaju. Platforma Tri slobode za očuvanje prostora za civilno društvo u Srbiji nastavila je da beleži i prijavljuje slučajeve navodnog ugrožavanja slobode udruživanja, okupljanja i izražavanja.

Sloboda mirnog okupljanja

Ustav jemči pravo na mirno okupljanje, što vlasti uglavnom u praksi poštju. Organizatori protesta su po zakonu dužni da traže dozvolu policije za održavanje događaja i da u zahtevu navedu tačan datum, vreme i procenu broja učesnika. Policija uglavnom odobrava proteste koji neće ugroziti građane i javni saobraćaj; u suprotnom, policija donosi odluku tek u dogовору са gradskim vlastima. O okupljanjima za koja se procenjuje da će imati visok bezbednosni rizik odluku donose više instance vlasti.

U toku izveštajne godine održavali su se veliki skupovi, uključujući i proteste protiv vlasti. U centru Beograda su 7. jula izbili spontani protesti kao reakcija na najavu mogućeg uvođenja karantina radi sprečavanja širenja epidemije Kovid-19. Mediji i posmatrači su izvestili da su radikalni pojedinci i grupe protestanata pokušavali da podstaknu nasilje i napadnu policiju, pa i da pokušaju da uđu u Skupštinu. Najmanje jedna akcija policije – snimljena i proširena po društvenim mrežama – pokazuje kako pripadnici policije koriste preteranu silu protiv jednog protestanta koji je pao na zemlju. Kuća ljudskih prava navodi da je reakciju policije za vreme protesta odlikovalo „ozbiljno kršenje slobode okupljanja“. U 2016. je dopunjjen zakon o javnim okupljanjima; predstavnici organizacija civilnog društva stavili su primedbe na ovaj zakon zbog uvođenja kazni i novčane globe za organizatore neodobrenih okupljanja, toliko strogih da su predstavnici ovih organizacija zakon proglašili previše restriktivnim u odnosu na prava zagarantovana Ustavom Srbije. Prema ovom zakonu vlasti imaju široka ovlašćenja da identifikuju organizatore i izreknu prekršajne sankcije ili novčane kazne pojedincima ili organizacijama. U izveštaju Evropske komisije za Srbiju za 2020. godinu navodi se da i pored toga što je zakonski okvir o javnim okupljanjima generalno

u skladu sa evropskim standardima, nedostaju podzakonski propisi neophodni za njegovo potpuno sprovodenje.

Sloboda udruživanja

Ustav jemči slobodu udruživanja, što vlasti uglavnom poštuju.

Svi privrednici su nastavili da plaćaju obaveznu godišnju članarinu Privrednoj komori Srbije. U 2017. godini Udruženje za zaštitu ustavnosti i zakonitosti podnelo je žalbu Ustavnom суду, tvrdeći da je obavezno članstvo protivno Ustavu. U toku 2019. godine Ustavni sud je doneo odluku da je obavezno članstvo u Privrednoj komori u skladu sa Ustavom.

c. Verske slobode

Videti dokument Stejt departmenta: *Izveštaj o međunarodnim verskim slobodama* na <https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>.

d. Sloboda kretanja

Ustav jemči građanima pravo da se slobodno kreću u zemlji, da putuju u inostranstvo, da se isele i repatriiraju, što vlasti u praksi uglavnom poštuju.

Status i tretman interno raseljenih lica

U skladu s Vodećim principima o internoj raseljenosti Ujedinjenih Nacija zakon obezbeđuje zaštitu interno raseljenim licima, ali u nekim oblastima nema potpune implementacije odredbi. Prema zvaničnim statističkim podacima Komesarijata za izbeglice na teritoriji Srbije je u izveštajnoj godini prebivalo 196.995 lica raseljenih sa Kosova. Reč je uglavnom o Srbima, Crnogorcima, Romima, Egipćanima, Aškalijima, Gorancima i Bošnjacima, izbeglim u vreme sukoba 1998-99 iz tadašnje jugoslovenske autonomne pokrajine. Prema navodima Komesarijata za izbeglice preko 68.000 izbeglih lica su u izuzetno teškom položaju i potrebna im je pomoć, što znači da ispunjavaju jedan ili više kriterijuma socijalne ugroženosti prema UNHCR-u. Tu spadaju domaćinstva čiji je prihod ispod linije siromaštva; lica koja žive u nedostojanstvenim uslovima; lica sa mentalnim ili fizičkim invaliditetom; samohrani roditelji; starija lica, žene, deca ili adolescenti iz rizičnih grupa.

Prema istraživanju Visokog komesarijata Ujedinjenih Nacija za izbeglice, dvadeset hiljada raseljenih Roma čini najugroženiju i najmarginalizovaniju grupu među interno raseljenim licima. Najugroženija interno raseljena lica žive u neformalnim naseljima, bez bazične infrastrukture, struje, vode i sanitarnih uslova, i u stalnom su strahu od izbacivanja. Stopa nezaposlenosti među raseljenim Romima je 74 posto, a 98 posto raseljenih romskih domaćinstava nema sredstava za podmirivanje osnovnih prehrambenih potreba ili plaćanje komunalija, zdravstvenu negu, higijenu, školovanje i gradski prevoz. Prema podacima UNHCR-a, gotovo devedeset posto raseljenih Roma živi u neuslovnim objektima, jer većina nije uspela niti da se integriše u društvo niti da se vrati svojoj kući. Romske zajednice se uglavnom nalaze u urbanim oblastima; neka od najugroženijih divljih naselja su Čukarička šuma u Beogradu, Veliki rit u Novom Sadu i u drugim gradskim oblastima.

Situacija u romskim zajednicama se dodatno pogoršala od početka epidemije Kovid-19 i proglašenja vanrednog stanja. Od sredine marta, inače slabe zarade interno raseljenih lica, pre svega Roma, gotovo sasvim su presušile, što zbog ograničenja kretanja za vreme trajanja vanrednog stanja što zbog manje mogućnosti da se tada nađe zaposlenje.

Deca interno raseljenih lica imala su otežan pristup nastavi budući da su škole prešle na model učenja na daljinu i časove održavale preko televizije i onlajn platformi. Ovo se posebno rđavo odrazilo na decu koja žive u neformalnim naseljima i kolektivnim centrima, u kojima ne samo što ne postoji pristup internetu, već često nema ni struje. Prema navodima UNICEF-a manje od 2 posto interno raseljenih učenika može da koristi alternativne metode učenja, kao što je upotreba štampanog materijala. Od dva posto dece, otprilike 25 posto su mali Romi, 20 posto deca sa invaliditetom, a 13 posto učenici iz drugih ugroženih grupa.

Za poslednju 21 godinu Komesarijat je uz podršku međunarodne zajednice sprovodio mera kojima bi se obezbedili adekvatni uslovi za život interno raseljenim licima sa Kosova. Prema navodima Komesarijata država je raseljenim licima sa Kosova obezbedila preko 5.759 stambenih jedinica, koje su uglavnom definisane kao stanovi za jednu porodicu. Komesarijat nema podatke o tome koliko je stambenih jedinica dodeljeno raseljenim romskim porodicama.

I mada državni zvaničnici i dalje javno pozivaju interno raseljena lica sa Kosova da se vrate na svoja ognjišta, visoki javni funkcioneri takođe tvrde da u mnogim slučajevima to nije bezbedno.

U cilju pružanja pomoći izbeglicama iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, kao i interno raseljenim licima sa Kosova, Vlada je nastavila da implementira *Nacionalnu strategiju za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica iz 2002*, za koju je predloženo da se primenjuje i 2020. Strategija nije sveobuhvatna i ne uspeva da obezbedi tehničke i finansijske kapacitete za obezbeđivanje trajnih rešenja za interno raseljena lica.

Država je u toku godine obezbedila 194 stambene jedinice (153 paketa građevinskog materijala i 41 seosku kuću) raseljenim licima. Nije bilo programa dohodovane aktivnosti za interno raseljena lica zbog epidemije Kovid-19 i prekida vladinih tendera za vreme vanrednog stanja. Lokalne nevladine i međunarodne organizacije obezbeđivale su dodatne objekte za smeštaj interno raseljenih lica i pružale im novčanu i besplatnu pravnu pomoć prilikom upisa u matične knjige, rešavanja imovinskih zahteva, ostvarivanja radničkih prava i vađenja ličnih dokumenata.

Stambeni uslovi u kojima živi veliki broj interno raseljenih lica i dalje su povod za brigu. Mnogi od preko 68.000 izuzetno ugroženih interno raseljenih lica sa Kosova žive u neuslovnom privatnom smeštaju. Iz Komesarijata za izbeglice i migracije navode da 68 interno raseljenih lica sa Kosova (svi su romske nacionalnosti) i dalje boravi u kolektivnom centru „Salvatore“, i to u najnužnijem smeštaju koji je u osnovi bio namenjen privremenom boravku. Ova interno raseljena lica su posebno marginalizovana i, prema navodima iz UNHCR-a, nemaju pristup socijalnoj pomoći ili programima ekonomskog osnaživanja. Osim toga, prema navodima Komesarijata, između 600 i 800 interno raseljenih lica i dalje živi u 22 neformalna kolektivna centra raspoređena po čitavoj zemlji; ove centre država ne finansira. Prema istraživanju nevladine organizacije A11 – Inicijative za socijalna i ekonomska prava, lokalnog partnera UNHCR-a, uslovi u kojima žive interno raseljena lica u neformalnim kolektivnim centrima su izuzetno teški zbog potpunog

nedostatka ili ograničenja u korišćenju električne energije, pijaće vode i kupatila, ali i postojanja različitih zdravstvenih problema, nedostatka zdravstvene zaštite i nezaposlenosti.

Zaštita izbeglica

Vlasti sarađuju sa UNHCR-om i drugim humanitarnim organizacijama kako bi pomoć bila pružena izbeglicama, povratnicima, tražiocima azila, licima bez državljanstva i ostalima kojima je ona potrebna.

Proterivanje ili vraćanje silom (refoulement): Predstavnici humanitarnih organizacija navode da Srbiji nedostaju sredstva i stručni kadar kako bi se tražioci azila konzistentno štitili od nasilnog vraćanja. U raznim novinskim i humanitarnim izveštajima navodi se da vlasti nasilno vraćaju neregularne migrante pre nego što utvrde da li su oni možda tražioci azila, i barem jedno lice su na taj način izbacili iz centra za azil i vratili u susednu državu. Situacija na međunarodnom Aerodromu Nikola Tesla u Beogradu nije se materijalno promenila otkad je u izveštaju Specijalnog izvestioca Ujedinjenih Nacija za mučenje za 2018. godinu navedeno više problema u vezi sa procenom potrebe za međunarodnom podrškom i opasnosti od nasilnog vraćanja. Na Aerodromu ne postoji sistemsko nadgledanje situacije; besplatnoj pravnoj pomoći je ipak dopušten ulazak u tranzitnu zonu kako bi se izašlo u susret tražiocima azila koji su izrazili zahtev za pravnim savetovanjem. U vreme prvog talasa epidemije Kovid-19 u proleće izveštajne godine, vlasti su u skladu sa odlukom da se zatvore sve državne granice, zatvorile bile i međunarodni aerodrom u Beogradu.

Radna grupa za rešavanje pitanja mešovitih migracionih tokova Vlade Srbije nije radila tokom čitave godine, nije razmotrila nijedan problem iz svog portfolija niti obezbedila podatke o broju sprečenih ilegalnih ulazaka u zemlju.

Odobravanje azila: Zakon predviđa mogućnost davanja izbegličkog statusa ili supsidiarne zaštite, i vlasti su ustanovile sistem za pružanje zaštite izbeglicama. Kancelarija za azil u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova (pri Upravi granične policije) zadužena je za dodeljivanje izbegličkog statusa, ali nema dovoljne radne kapacitete, sredstva i obučeno osoblje kako bi efikasno obavljala svoj zadatak. Osim toga, zakon ne predviđa sudsku procenu zahteva, zbog čega je procedura neefikasna i komplikovana. Tražioci azila kojima je zahtev odbijen mogu da podnesu žalbu Ustavnom суду tek pošto im Komisija za azil odbije žalbu.

Do 10. septembra 2.084 lica su izrazila nameru da zatraže azil, 72 osobe su podnele zahtev za traženje azila i započele zvanični azilni postupak. UNHCR procenjuje da većini nepräčene dece vlasti ne obezbeđuju adekvatnu zaštitu zbog nedovoljnih kapaciteta, pre svega smeštajnih. UNHCR je zabeležio poboljšanja u vezi sa obezbeđivanjem starateljske zaštite, mada nisu još ustanovljeni adekvatni modeli alternativnog zbrinjavanja dece, uključujući i efikasne hraniteljske aranžmane. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja nadležno je za tri ustanove za smeštaj nepräčene dece mirgranata, čiji je ukupni kapacitet 45 kreveta; postoje i dve ustanove pod pokroviteljstvom nevladinih organizacija koje imaju ukupan kapacitet od trideset mesta za nepräčene maloletnike. U avgustu je 163 nepräčena deteta bilo smešteno u dva centra za azil pod pokroviteljstvom Komesarijata za izbeglice, a 21 u institucije socijalne zaštite i skloništa koja vode nevladine organizacije. Centri za azili pri Komesarijatu – u Bogovađi i Sjenici – nalaze se u udaljenim oblastima i nemaju neprekidan nadzor dece niti dovoljno osoblja koje će se brinuti

o njima. Prema navodima nevladinih organizacija, smeštaj dece je posebno problematičan u Bogovađi zbog socijalnih tenzija i nasilja među stanašima centra. U junu su Nacionalni mehanizam za prevenciju torture i nevladine organizacije predali krivičnu prijavu i obavestili zaštitnika građana o tome kako pripadnici obezbeđenja fizički zlostavljanju decu u Bogovađi. Pripadnici obezbeđenja su posle toga dobili otkaz.

Vlasti su obezbedile blizu šest hiljada mesta u osamnaest zvaničnih centara za prijem i mešoviti smeštaj tražilaca azila, izbeglica i migranata. Broj tražilaca azila i migranata fluktuirao je u toku godine od 5.350 u januaru na preko 9.000 za vreme vanrednog stanja, kada su bili otvoreni dodatni centri da bi se regulisalo povećanje. Za vreme vanrednog stanja vlasti su ograničile kretanje tražiocima azila i migrantima u centrima, dopuštajući im da ih napuštaju samo uz specijalnu dozvolu.

Sigurna država porekla/tranzita:

U skladu sa zakonom o azilu koji je usvojen 2018. godine UNHCR navodi da je Kancelarija za azil samo dvaput primenila „koncepte prve zemlje azila“ ili „sigurne treće zemlje“ da bi odbila zahteve. U svim ostalim slučajevima odluka je doneta razmatranjem karakteristika pojedinačnog slučaja.

Na primer, Kancelarija za azil odobrila je međunarodnu zaštitu jednom Palestincu bez državljanstva koji je bežao iz Libana od odmazde Hezbolaha, uprkos tome što mu je u Mađarskoj odbačena žalba i odbijen zahtev za azil. Umesto da primeni koncept „prve zemlje azila“ ili „sigurne treće zemlje“ i odbije njegovu molbu, Kancelarija za azil mu je odobrila status izbeglice.

Zaposlenje: Tražioci azila stiču pravo da se zaposle devet meseci nakon podnošenja zahteva. Pristup tržištu rada ima i lice koje je po završetku procesa odlučivanja prepoznato kao izbeglica.

Pristup osnovnim uslugama: Tražioci azila, migranti i izbeglice imaju pravo da koriste usluge zdravstvenih i obrazovnih službi, ali u praksi postoje prepreke u vidu jezičkih i kulturnih razlika. Srbija obezbeđuje smeštaj, hranu i osnovnu zdravstvenu zaštitu svim migrantima i tražiocima azila kojima je to potrebno. Troškove ovih usluga uglavnom snosi Evropska unija. Deca imaju pravo da pohađaju državne obrazovne ustanove, izuzev za vreme vanrednog stanja u vreme epidemije Kovid-19. Izbeglicama i tražiocima azila je generalno potrebna pomoć nevladinih organizacija da bi došli do ovih usluga.

Trajna rešenja: Vlasti obezbeđuju pomoć za dobrovoljni povratak i reintegraciju izbeglica iz bivše Jugoslavije. Oni koji umesto povratka u zemlju porekla odaberu integraciju u Srbiji, uživaju ista prava kao i državljeni Republike Srbije, što podrazumeva pristup osnovnim uslugama kao što su zdravstvo i obrazovanje, i olakšana im je naturalizacija. Pravo glasa stiču tek pošto se završi proces njihove naturalizacije.

Srbija je zajedno s Bosnom i Hercegovinom, Hrvatskom i Crnom Gorom učestvovala u osmišljavanju regionalnog stambenog projekta koji bi omogućio stambeno zbrinjavanje blizu šesnaest hiljada ugroženih izbegličkih porodica koje su rešile da se integrišu u zemljama u kojima borave. U Srbiji je tokom izveštajne godine obezbeđeno 1.089 stambenih jedinica (236 paketa

građevinskog materijala, pet montažnih kuća, 39 seoskih kuća i 809 stanova). Ukupno 5.103 kuće su sagrađene od osnivanja regionalnog stambenog projekta.

Izbeglicama iz država koje nisu bile u sastavu bivše Jugoslavije, izbeglički status ne otvara put do državljanstva. Vlasti priznatim izbeglicama ne izdaju putna dokumenta, iako je to predviđeno zakonom. Država obezbeđuje pomoć pri integraciji koja podrazumeva materijalnu pomoć za smeštaj u periodu od godinu dana i obavezno pohađanje kursa srpskog jezika. I pored usaglašavanja podzakonskih akata koji omogućavaju individualizovane planove integracije, što UNHCR prepoznaje kao dobar model, i dalje nije uspostavljena potrebna koordinacija relevantnih ministarstava.

Privremena zaštita: Vlasti u toku godine nisu odobrile nijednu privremenu zaštitu.

Lica bez državljanstva

Prema proceni UNHCR-a oko 1.950 lica – uglavnom Roma, Egipćana i Aškalija – u opasnosti su da ostanu bez državljanstva; blizu 300 njih nije upisano u knjigu rođenih. Postoje zakoni i procedure koji omogućavaju naknadni upis u matičnu knjigu i prijavu boravka, kao i sticanje državljanstva. Deca roditelja koji nemaju lične dokumente (ličnu kartu) ne mogu, međutim, biti upisana u knjigu rođenih odmah po rođenju, čime se povećava rizik da ova lica postanu slučajevi u opasnosti od apatridije.

Lica u opasnosti od apatridije u regulisanju statusa ometaju siromaštvo, društvena marginalizovanost, nedovoljna obaveštenost, složene i iscrpljujuće birokratske procedure, poteškoće u vađenju dokumenata, nepostojanje stalnog mesta prebivališta ili to što nisu upisani u matičnu knjigu rođenih. Romskom stanovništvu potrebna je pravna pomoć u postupku građanske registracije, pribavljanju dokumenata i završavanju procedura nužnih za sticanje državljanstva, što je sve uslov da bi ostvarili pravo na osnovne socijalno-ekonomske pogodnosti državljanstva i potpuno se uključili u društvene tokove.

Zbog postojećih odredaba, deca roditelja bez ličnih dokumenata mogu ostati neupisana u matičnu knjigu rođenih do godinu dana. Dok ih ne upišu u knjigu rođenih, deca su pravno nevidljiva, u opasnosti da postanu lica bez državljanstva i uskraćen im je pristup mnogim uslugama, kao što su zdravstvena i socijalna zaštita. Ministar državne uprave i lokalne samouprave, zaštitnik građana i šef Predstavnništva UNHCR potpisali su u oktobru 2019. godine Sporazum o razumevanju kako bi se rešili problematični slučajevi upisa u matičnu knjigu rođenih, tako što će se svaki slučaj razrešavati zasebno, kako predlažu UNHCR i nevladine organizacije.

Lica koja su u opasnosti od apatridije ne mogu da ostvare pravo na socijalnu zaštitu, kao što su novčana pomoć, dečji i roditeljski dodatak ili pristup javnim kuhinjama. Ova lica su takođe bila izuzeta iz mera koje su sprovedene za vreme epidemije Kovid-19, budući da nisu obuhvaćena sistemom socijalne zaštite i nemaju lične karte.

Treći deo. Pravo građana da učestvuju u političkim procesima

Ustav i zakon jemče građanima mogućnost da biraju svoju vlast, slobodno i pošteno kroz periodične i verodostojne izbore, zasnovane na univerzalnom i jednakom pravu glasa, glasajući tajno i lično.

Izbori i politička zastupljenost

Poslednji izbori: U Srbiji su u održani vanredni parlamentarni 21. juna. Prvobitno zakazani za april, izbori su održani dva meseca kasnije zbog krize izazvane epidemijom Kovid-19. Srpska napredna stranka predsednika Aleksandra Vučića osvojila je veliku izbornu većinu, odnosno 188 od 250 poslaničkih mesta, ili preko 60 posto glasova. Vučić i njegova stranka koristili su pristup medijima koji druge partie nisu imale, uspešno zamagljujući razliku između predizborne kampanje i zvaničnih aktivnosti, ali i nemogućnost drugih stranaka da vode kampanju za vreme vanrednog stanja izazvanog epidemijom Kovid-19. Zbog globalne epidemije predstavnici OEBS-ove Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) nisu mogli da pošalju posmatrače koji će kontrolisati izbore, kao što je prvobitno planirano. Ograničena ekspertska misija Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava zaključila je u preliminarnom izveštaju da su, osim ograničenja koje je nametnulo vanredno stanje, kandidati mogli da vode kampanju i poštovane su osnovne slobode izražavanja i okupljanja. Zbog prednosti koje je uživala vladajuća stranka, odluke pojedinih opozicionih stranaka da bojkotuju izbore i ograničene političke debate birači su, međutim, imali sužen izbor dostupnih informacija.

Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA) ustanovio je da su parlamentarni izbori bili „na granici regularnih“, zbog toga što su neregularnosti zabeležene na 8-10 posto izbornih mesta, što je veći procenat nego za vreme predsedničkih izbora 2017. godine i parlamentarnih izbora 2016. CRTA navodi, međutim, da te nepravilnosti nisu uticale na konačan ishod glasanja.

U znak revolta zbog neizbalansiranog medijskog izveštavanja, potvrđenih navoda da je vršen pritisak na birače i zloupotrebe administrativnih sredstava u korist vladajuće stranke, većina uticajnih opozicionih stranaka donela je odluku da bojkotuje parlamentarne izbore. Ovoj odluci je prethodio opozicioni bojkot parlamentarnih izbora koji je iz istog razloga počeo u novembru 2018. Kredibilne organizacije civilnog društva iznele su slične sumnje u pogledu izbornog okruženja, iako su među nstrim politički analitičari smatrali da je važan faktor u odluci opozicije da se izbori bojkotuju bio pokušaj prikrivanja oslabljene podrške građanstva.

Međunarodni posmatrači su ocenili da su predsednički izbori 2017. godine uglavnom bili slobodni, ali da je vladajuća stranka imala prednost u političkoj kampanji.

U konačnom izveštaju Ograničene misije za posmatranje izbora pri Kancelariji za demokratske institucije i ljudska prava (OEBS/KDILJP) zaključuje se da su glasači na predsedničkim izborima 2017. godine mogli da biraju između istinskih različitih kandidata, te da su kandidati mogli da vode izbornu kampanju na slobodan način. Izbornom kampanjom je, međutim, dominirao tadašnji premijer Aleksandar Vučić kome je išlo u prilog nejasno razgraničenje aktivnosti koje je sprovodio u sklopu izborne kampanje i aktivnosti koje je sprovodio kao premijer.

Zastupljenost žena i predstavnika manjina: Zakon ne ograničava učešće žena i predstavnika manjina u političkim procesima, te oni učestvuju u njima. Prema zakonu – koji je dopunjeno u toku

izveštajne godine – na izbornim listama na lokalnim i parlamentarnim izborima od pet kandidata dva moraju biti pripadnici manje zastupljenog pola, što je povećanje u odnosu na raniji zahtev da jedan od tri kandidata bude predstavnik manje zastupljenog pola. Ovaj preduslov doneo je bolju rodnu ravnotežu u Skupštini, u kojoj posle izbora održanih 21. juna žene – kojih je već bilo 34 posto – sada čine 39 posto poslanika. Predsednik Vučić je 25. oktobra objavio spisak novih ministara u Vladi, prema kome žene čine preko 50 posto. U lokalnim samoupravama su, međutim, žene samo u 7 posto slučajeva na položaju predsednika opštine. Manjinskim grupama potrebno je samo hiljadu potpisa za registraciju političke stranke, za razliku od deset hiljada potpisa koliko je potrebno većinskim strankama. Niži izborni census omogućava ovim grupama da uđu u Skupštinu sa manjim procentom glasova od onoga koji je potreban većinskim strankama.

Četvrti deo. Korupcija i netransparentnost vlasti

Zakon predviđa krivične kazne za korumpirane funkcionere. U javnosti je pak rasprostranjeno uverenje da država primenjuje zakone nedosledno i nesistematično i da visoki funkcioneri ponekad nekažnjeno učestvuju u korupciji. U toku godine prijavljen je veliki broj slučajeva korupcije na nivou vlasti. Vlasti prijavljuju povećanje broja sudskih postupaka za korupciju na nižem i srednjem nivou, pranje novca i privredni kriminal, pre svega zahvaljujući korišćenju dopuštenih zakonom i tehničke pomoći i obuke dobijene od međunarodnih donatora. No i pored toga, korupcija je prisutna u mnogim oblastima i nastavlja da bude razlog za zabrinutost.

U svom redovnom godišnjem izveštaju Fridom haus Srbiju opisuje kao „hibridni režim“, umesto kao demokratiju, zbog evidentirane korupcije među visokim funkcionerima koja se godinama ne rešava. Iako je pravni okvir za borbu protiv korupcije uglavnom uspostavljen, regulatorna tela za borbu protiv korupcije obično nemaju dovoljno kvalifikovanog kadra i nisu i dalje usaglašena sa ostalim pravosudnim organima, što ograničava razmenu informacija i dokaza sa tužilaštvom. U izveštaju za 2019. godinu Fridom haus navodi da rad Agencije za sprečavanje korupcije delimično otežava nejasna podela nadležnosti sa drugim telima koja takođe imaju zadatku da se bore protiv korupcije. Fridom haus je umanjio broj bodova za Srbiju u oblasti političkog pluralizma i participacije, donekle i zbog verodostojnih izveštaja da Agencija za sprečavanje korupcije nije temeljno istraživala problem nejasnog partijskog finansiranja tokom predizbornih kampanja, uključujući i korišćenje hiljadu posrednika-donatora kako bi se zaobišla zakonska ograničenja za pojedinačne donacije u kampanji i prikrio pravi izvor finansiranja. U godišnjem izveštaju koji je objavila Grupa država protiv korupcije (GREKO) za 2019. stoji da Srbija nije u potpunosti sprovedla preporuke za sprečavanje korupcije povezane sa izborom i kodeksom ponašanja poslanika, sudske i tužilaca.

Eksperti iz Evropske unije primećuju stalan problem preteranog korišćenja nejasno definisane optužbe za „zloupotrebu službenog položaja“ kod navodnih slučajeva korupcije u privatnom sektoru. I pored toga što se predstavnici vlasti javno zalažu za borbu protiv korupcije, i Savet za borbu protiv korupcije i nevladina organizacija Transparentnost Srbija nastavljaju da kritikuju nedovoljnu transparentnost vlasti.

Korupcija: Tokom godine bilo je mnogo slučajeva korupcije. Od marta 2018. godine do marta 2020. godine prema navodima specijalizovanog Odeljenja za borbu protiv korupcije doneto je 344 sudske presude vezane za korupciju i 783 presude na osnovu sporazuma o priznanju krivice. Iz

ovog Odeljenja navode da je u prvih šest meseci izveštajne godine doneto 188 sudske presude i ostvareno 166 sporazuma o priznanju krivice. Broj slučajeva koji dospevaju na sud pokazuje da je odeljenje za borbu protiv korupcije pri tužilaštvu poboljšalo saradnju sa drugim državnim telima u cilju istraživanja malverzacija i podizanja optužnica.

Nedavno oformljeno Odeljenje MUP-a za borbu protiv korupcije ima zadatak da istražuje koruptivna i privredna krivična dela. U prvih devet meseci izveštajne godine ovo odeljenje podnelo je 216 krivičnih prijava protiv 519 državnih službenika na nižim i srednjim pozicijama za 532 krivična dela. Služba za borbu protiv organizovanog kriminala podnela je dve tužbe za korupciju na visokom nivou. Predstavnici Tužilaštva za organizovani kriminal i pripadnici policije uhapsili su 9. oktobra pomoćnicu ministra poljoprivrede zbog sumnje da je primala mito. Optužnica tereti pomoćnicu ministra da je primala mesečne rate od oko hiljadu evra (1.200 dolara) da bi pomogla privatnom subjektu u dobijanju ugovora.

Prijavljivanje imovine i prihoda: Zakon nalaže postavljenim ili izabranim državnim funkcionerima da podnesu izveštaj o svojoj imovini i prihodima. Agencija za sprečavanje korupcije je zamišljena kao nezavisna institucija koja kontroliše izveštaje o prihodima državnih funkcionera, izvore finansiranja političkih stranaka i sukob interesa. Agencija takođe prati predaju prijava i vrši proveru njihove kompletnosti i tačnosti. Podaci su dostupni javnosti na internet stranici Agencije ili na lični zahtev. Protiv svih onih koji ne podnesu izveštaj o imovini i prihodima ili koji ne navedu potpune podatke preduzimaju se administrativne i/ili krivične mere. Bitne promene u imovinskom stanju moraju se prijavljivati svake godine. Funkcioneri su takođe dužni da odmah po napuštanju položaja podnesu izveštaj, a zatim još dve godine po prestanku vršenja javne dužnosti moraju obaveštavati Agenciju o svakoj bitnijoj promeni imovinskog stanja.

U Agenciji za sprečavanje korupcije nastavili su da pokreću administrativne i krivične postupke protiv bivših i aktuelnih funkcionera koji nisu podneli izveštaj o imovini i prihodima ili onih koji to nisu uradili na valjani način. Od 1. januara do 30. juna, Agencija za sprečavanje korupcije objavila je preporuku za razrešenje sa javne funkcije gradonačelnik Vrnjačke Banje Bobana Đurovića zbog sukoba interesa u vezi sa nepotizmom i prijavila je istragu bivšeg gradonačelnika Brusa i odbornika Milutin Jeličić Jutka zbog toga što je prikrio imovinu. Transparentnost Srbija i istraživački mediji su, međutim, kritikovali rad Agencije za sprečavanje korupcije zbog toga što u toku godine nije istražila brojne slučajeve korupcije na visokom nivou, prikrivanja imovine i sukoba interesa.

Peti deo. Stav vlasti prema međunarodnim institucijama i nevladinim organizacijama koje istražuju slučajeve navodnog kršenja ljudskih

Vlasti uglavnom nisu ograničavale rad, istragu i objavljivanje nalaza u vezi sa povredom ljudskih prava raznim nezavisnim domaćim i međunarodnim grupama za zaštitu ljudskih prava. I mada su predstavnici vlasti uglavnom sarađivali i izlazili u susret zahtevima ovih grupa, pojedini državni organi su se selektivno oglušivali na zahteve za slobodnim pristupom informacijama, posebno kada su se ti zahtevi odnosili na hitne mere za suzbijanje epidemije Kovid-19. Do 13. maja 2020. podneta je 41 inicijativa za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti ili zakonitosti opštih akata donetih za vreme vanrednog stanja. Ustavni sud ni po jednoj od ovih inicijativa nije pokrenuo postupak za ocenjivanje ustavnosti ili zakonitosti, niti je ove inicijative odbacio.

Grupe civilnog društva bile su izložene kritici, napadima i pretnjama državnih funkcionera i pojedinih nevladinih aktera, među kojima su provladine medijske kuće, ali i jedan broj nevladinih organizacija za koje se sumnja da ih je organizovala vlast. Vladina Uprava za sprečavanje pranja novca (APML) uputila je 13. jula zvaničan zahtev komercijalnim bankama u zemlji da prilože informacije i dokumentaciju u vezi sa svim prošlogodišnjim transakcijama i računima 37 civilnih organizacija, medija i pojedinaca. Na spisku su se našla medijska udruženja, istraživački novinari, filantropi, organizacije koje rade na povezivanju zajednice, te grupe koje se zalažu za poštovanje ljudskih prava i monitoring odgovornosti. I mada Uprava za sprečavanje pranja novca ima ovlašćenje da zatraži ove informacije, takva selektivna istraga izazvala je veliku zabrinutost. Zvanične izjave i izveštaji u medijima o pokretanju ove istrage negativno su uticali na stav javnosti prema naznačenim grupama civilnog društva i doveli su pojedince u opasnost.

Grupa huligana napala je 10. oktobra lokalnu galeriju i uništila umetnička dela za koja su smatrali da su okrenuta protiv hrišćanstva. Policija je privela petoro osumnjičenih (trojicu maloletnika) uplenenih u napad, protiv kojih će biti pokrenut krivični postupak. Ministarstvo kulture izdalo je saopštenje u kome osuđuje napad na galeriju ali i ističe kako „prikazivanje i afirmisanje skarednih i nemoralnih sadržaja, zaognuto plaštom navodne stvaralačke kreativnosti, s punim pravom izaziva negativne reakcije.“

Helsinski odbor omogućio je da se 24. septembra premijerno izvede predstava „Srebrenica. Kad mi ubijeni ustanemo“, kako bi se obeležila dvadeset peta godišnjica od genocida koji su snage bosanskih Srba počinile u Srebrenici. Odmah po izvođenju predstave Helsinskome odboru, reditelju predstave i glumcima počele su da stižu pretnje preko društvenih mreža zbog učešća u predstavi i zbog poruke koju ona saopštava. U saopštenju za štampu koje je Helsinski odbor dao 6. oktobra kritikuje se ova „brutalna kampanja“ i pozivaju policiju, tužilaštvo i sudovi da spreče dalje zastrašivanje. Helsinski odbor je naveo da je predao dokaze o pretnjama Odeljenju za suzbijanje visokotehnološkog kriminala i policiji, ali da nije dobio nikakav zvaničan odgovor.

Po uvođenju vanrednog stanja, Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom Republike Srbije odlučila je da obustavi postupak dodele sredstava iz budžeta Republike Srbije za sufinansiranje projekata organizacija kojima su dodeljena sredstva Evropske unije u pozivu iz 2019. godine, između ostalog i za projekte usmerene na istraživanje i monitoring ljudskih prava. Zahtevi grupa civilnog društva da im se dozvoli da pruže humanitarnu pomoć i usluge ugroženim kategorijama tokom karantina su zanemarivani, što je za posledicu imalo da su najugroženiji građani ostali bez njihove pomoći.

U februaru su pripadnici ekstremne desničarske Srpske radikalne stranke, na čijem čelu je osuđeni ratni zločinac, i u tom trenutku, skupštinski poslanik Vojislav Šešelj, fizički i verbalno napali Natašu Kandić, dobitnicu prve međunarodne nagrade „Branitelj građanskih prava godine“ za 2013, i još nekoliko aktivista u zgradи jedne beogradske opštine dok su delili dosije u kojem se navode detaljne informacije o ratnim zločinima počinjenim u zemlji. Niko do napadača nije bio uhapšen i nijedan krivični postupak nije pokrenut.

Prema zakonu nevladine organizacije koje nemaju advokata sa liste Advokatske komore neće moći da pružaju pravnu pomoć, izuzev u nekoliko slučajeva. Beogradska advokatska komora upozorila

je da će izbrisati advokate koji su statutarni predstavnici nevladinih organizacija. Krajem 2019. godine četrnaest organizacija civilnog društva skrenulo je pažnju zajednici zaštitnika ljudskih prava, kao i Međunarodnoj asocijaciji advokata na diskirminišuću praksu Advokatske komore Beograd kad je u pitanju mogućnost organizacija civilnog društva da pružaju pravnu pomoć i izrazilo zabrinutost da će ovakva akcija ograničiti mogućnost ugroženim grupama stanovništva da dobiju pravnu pomoć.

Ujedinjene nacije i druga međunarodna tela: U 2019. pred Evropskim sudom za ljudska prava našlo se 2.595 predstavki u vezi sa Srbijom, od čega je 2.445 (ili 94%) bilo odbačeno. Od preostalih 150 slučajeva u vezi sa Srbijom tokom godine su donete 24 presude, od čega je u 22 presude konstatovano barem jedno kršenje Evropske konvencije o ljudskim pravima. U zemlji se generalno poštuju odluke Evropskog suda za ljudska prava. Skupština Srbije je 26. oktobra usvojila amandman kojim se Ministarstvo pravde Srbije oslobođa obaveze da se stara o izvršenju odluka Evropskog suda za ljudska prava, ali i obaveze da predstavlja državu i objavljuje presude Evropskog suda za ljudska prava.

Vladina tela za unapređenje stanja ljudskih prava: Vladina tela posvećena zaštiti ljudskih prava su kancelarija Zaštitnika građana, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti. Sve tri službe radile su u toku godine, a posebno za vreme vanrednost stanja. Vlada je 25. oktobra obrazovalo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog.

Kancelarija republičkog Zaštitnika građana zadužena je da reaguje na pritužbe građana, da identificuje probleme u radu državnih institucija i daje preporuke i lekove za njihovo rešavanje. Godinu dana posle isteka mandata prethodnim zaštitnicima građana, postavljena su tri nova zamenika; očekuje se imenovanje još jednog. Broj prijava koje su građani podnosili kancelariji Zaštitnika građana za vreme vanrednog stanja izazvanog epidemijom Kovid-19 bio je znatno veći nego obično (4.700 prijava od januara do juna, u poređenju sa prosečno 1.400 prijava godišnje.)

Na desetu godišnjicu od osnivanja institucije Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, 27. maja istekao je petogodišnji mandat dotadašnjoj poverenici. I mada Skupština mora da izabere novog poverenika za zaštitu ravnopravnosti tri meseca od isteka mandata prethodnog, zbog pandemije i parlamentarnih izbora to se do oktobra izveštajne godine nije dogodilo. Pre napuštanja položaja, odlazeća poverenica za zaštitu ravnopravnosti dala je šest preporuka u vezi sa vanrednim stanjem izazvanim pandemijom Kovid-19, uglavnom sa ciljem da se poboljša status onih koji su u većoj opasnosti od diskriminacije, poput žrtava porodičnog nasilja, starijih građana i socijalno ugroženih.

Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti aktivno je iznosio stavove i savete pre uvođenja, za vreme trajanja i posle ukidanja vanrednog stanja, između ostalog naglašavajući važnost pravovremenog obaveštavanja i zaštite ličnih podataka. Na inicijativu fondacije Šer, lokalne organizacije za civilno društvo, poverenik je zatražio od kompanije Gugl da odredi svog predstavnika u Srbiji, prema obavezi Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, što je kompanija uradila 21. maja. Sada poverenik i građani mogu prijavljivati probleme u vezi sa obradom podataka o ličnosti predstavniku kompanije Gugl u Srbiji, kako bi se obezbedilo poštovanje Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.

Šesti deo. Diskriminacija, društvene zloupotrebe i trgovina ljudima

Žene

Silovanje i nasilje u porodici: Zaprvećena kazna za silovanje muškaraca i žena, kao i proruđivanje bračnog partnera na seksualni odnos, kreće se do 40 godina zatvora. Vlasti ne primenjuju efikasno ovaj zakon.

Za nasilje u kući propisana je kazna do deset godina zatvora. Iako je zakonom predviđeno da žena može tražiti sudsku meru privremene zabrane učiniocu da je kontaktira i prilazi joj, vlasti ne primenjuju zakon efikasno. Mediji navode da je do sredine avgusta 16 žena ubijeno u porodičnom nasilju. Prema navodima Ministarstva pravde, do sredine avgusta broj žrtava porodičnog nasilja bio je 12.332, od čega su 8.924 bile žene.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici omogućava nadležnim da zaštite žrtvu tako što će učinioca privremeno udaljiti iz stana na najmanje 48 sati a najviše 30 dana. Zakon takođe zahteva da se u policiji, tužilaštvu, sudu i centru za socijalni rad obavezno vodi evidencija u elektronskom obliku o slučajevima nasilja u porodici, hitnim i produženim merama. Predstavnice ženskih grupa često kritikuju izostanak blagovremene i efikasne institucionalne reakcije, izostanak reakcije na prijavljeno nasilje i sklonost vlasti da minimalizuju okolnosti koje utiču na bezbednost žrtava koje su preživele nasilje što doprinosi nasilju protiv žena.

U maju 2019. godine ubijeni su u porodičnoj kući u Novom Sadu Mirjana Janković i njeni roditelji (Nada Pajić i Branislav Pajić). Mirjanin muž, Goran Janković, priznao je da ih je ubio macolom pred svojom i Mirjaninom decom, uzrasta 10 i 3 godine). Deci je potom pretio da će ih povrediti ako budu rekli da je dolazio u kuću posle čega je pobegao. Mirjana je svog ubicu prijavila za nasilje u porodici i nelegalno držanje oružja dve nedelje pre ubistva; ubici je izdata zabrana prilaska, što je trebalo da ga spriči da uđe u porodičnu kuću. Goran Janković je u februaru oduzeo sebi život u novosadskom Okružnom zatvoru.

Seksualno uznemiravanje: Za krivični prestup seksualnog uznemiravanja muškaraca i žena zakonom je zaprvećena kazna do šest meseci, i to u slučajevima gde nije bilo porodičnog nasilja ili korišćenja moći, a do godinu dana za zlostavljanje podređenog službenika ili štićenika. Prema navodima predstavnica ženskih grupa seksualne insinuacije u svakodnevnom govoru i ponašanju smatraju se šalama i generalno prihvataju kao vid komunikacije umesto kao ozbiljno uznemiravanje.

Prvi poznati slučaj krivičnog gonjenja lica na položaju zbog seksualnog uznemiravanja okončan je 7. jula presudom protiv bivšeg gradonačelnika Brusa, Milutina Jeličića. Jeličić je osuđen na tri meseca zatvora zbog seksualnog uznemiravanja Marije Lukuć, službenice u opštini.

Nametnuta kontrola rađanja: Nema izveštaja o proruđnim prekidima trudnoće ili nevoljnoj sterilizaciji.

Diskriminacija: Iako su žene i muškarci ravnopravni pred zakonom i imaju ista prava u svim oblastima, vlasti ne poštuju uvek ovo u praksi. Žene su diskriminisane i u kući i na tržištu rada; u

braku, prilikom razvoda, ostvarivanja roditeljskog prava, zapošljavanja, podizanja kredita, isplate zarade, zatim kao vlasnice ili rukovodioci preduzeća, te u obrazovanju, sudskim procesima i ostvarivanju stanarskog prava. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, žene u proseku provode dvaput više sati u obavljanju kućnih poslova nego muškarci.

Deca

Upis u knjige: Dete stiče državljanstvo preko jednog roditelja. Zakon o matičnim knjigama osigurava svima koji se rode pravo da budu upisani u knjige. Deo romske dece ostaje neprijavljen. Dete je moguće i naknadno prijaviti, ali procedura je zamršena (videti odeljak 2.d. Lica bez državljanstva). Neprijavljena deca ne mogu ostvariti pravo na javne usluge, kao što je zdravstvena zaštita.

Obrazovanje: Prvih dvanaest godina školovanja su besplatne, ali samo su obavezni pripremni razred i školovanje do petnaeste godine. Diskriminacija manjina i ekonomski nedaće sporečavaju pojedinu decu da pohađaju školu. U romskim i siromašnim seoskim zajednicama devojčice češće i ranije prekidaju školovanje nego dečaci. Kod romske dece se nesrazmerno češće identifikuju posebne potrebe zbog čega se ova deca šalju u specijalne škole u kojima ne mogu da ostvare svoje pune obrazovne mogućnosti.

Prema zakonu pripadnici etničkih manjina imaju pravo da se školuju na manjinskom jeziku ali u praksi se ovo pravo ne ostvaruje. Nacionalni savet albanske nacionalne manjine obezbedio je besplatne udžbenike na albanskom za 4.000 albanskih đaka, uz finansijsku pomoć Koordinacionog tela za Preševo, Bujanovac i Medveđu ali i Albanske i Kosovske vlade.

Zlostavljanje dece: Postoje zakoni koji zabranjuju zlostavljanje dece, i kazne se kreću od dve do deset godina zatvora. Prema navodima istraživača i novinara, deca su izložena direktnom i interpersonalnom nasilju, fizičkom i seksualnom nasilju, emocionalnom zlostavljanju i zanemarivanju. Prema Ministarstvu pravde 1.715 dece je od 2017. registrovano kao žrtve ili potencijalne žrtve porodičnog nasilja. Autonomni ženski centar izveštava da samo 5 posto izrečenih hitnih mera u 2019. obuhvata zaštitu dece. U maju je Vlada usvojila Strategiju za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. i Nacionalni akcioni plan za 2020-2021. kako bi se u borbi protiv ovog problema otišlo još dalje. Deca u Srbiji takođe su izložena nasilju koje potiče od postojećih patrijarhalnih struktura društva koje omogućavaju marginalizaciju dece i dovode ih u opasnost od zlostavljanja, diskriminacije, dečjih brakova i dečjeg rada. Deca iz istorijski marginalizovanih grupa, kao što su Romi, žrtve su različitih vidova socijalnog isključivanja i češće su izložena marginalizaciji. U naporima da spreči zlostavljanje dece Srbija se uglavnom fokusira na zaštitu žrtava umesto na prevenciju zlostavljanja kroz ciljane intervencije; ovi programi podrazumevaju obuku policajaca, zaposlenih u školama i socijalnim službama, kao i osnivanje telefonskih linija i drugih platformi za prijavljivanje nasilja.

Prisilni i dečji brakovi: Donja zakonska granica za stupanje u brak je navršena osamnaesta godina života. Sud može dopustiti maloletniku starijem od 16 godina da stupa u brak pre navršene osamnaeste godine ako je dovoljno zreo da „ispuni prava i dužnosti bračnog života“. Dečji brakovi sklapaju se u romskim zajednicama, ali to nisu zakoniti brakovi. U UNICEF-u primećuju da se učestalost dečjih brakova u romskim zajednicama lagano povećava. Više od pola Romkinja udaje se do osamnaeste godine, a svaka peta se uda pre petnaeste.

Seksualna zloupotreba dece: Zakon zabranjuje komercijalno seksualno iskorišćavanje dece, u šta spada prodavanje, nuđenje i omogućavanje prostitucije i aktivnosti u vezi sa proizvodnjom dečje pornografije; vlasti poštuju u praksi ove zakone, ali ove aktivnosti se ipak odvijaju. Dokazi o ovim aktivnostima su ograničeni i prave razmere problema nisu poznate. Donja starosna granica za slobodno stupanje u seksualne odnose je četrnaesta godina, bez obzira na seksualnu orientaciju ili pol. Mediji su u toku godine izveštavali o nekoliko slučajeva gde su roditelji seksualno eksplorativi svoju decu. U martu je policija uhapsila oca koji je na internetu podelio snimak seksualnog zlostavljanja svoje maloletne čerke, a u avgustu je uhapšen muškarac koji je silovao maloletnu pastorku. U odvojenom slučaju u Nišu, zbog sumnje da je podvodila svoju maloletnu čerku uhapšena je jedna žena, zajedno sa još četvoricom muškaraca,. U septembru je policija uhapsila muškarca zbog sumnje da je seksualno zlostavljao maloletnicu, ali i proizvodio i posedovao pornografski materijal.

Raseljena deca: Prema izveštajima lokalnih nevladinih organizacija i medija na beogradskim ulicama živi oko dve hiljade dece bez doma.

Deca u ustanovama: Deca u sirotištima i drugim ustanovama ponekad su žrtve fizičkog i emotivnog nasilja koje vrše staratelji ili oni koji vode brigu o njima, kao i vršnjačkog seksualnog nasilja. Zakon o socijalnoj zaštiti u prvi plan ističe deinstitucionalizaciju dece, među njima i dece s mentalnim ili fizičkim oštećenjima, i njihovo smeštanje u hraniteljske porodice, ali država nije još usvojila jednu sveobuhvatnu strategiju deinstitucionalizacije. Deca sa invaliditetom koja žive u institucijama suočavaju se sa dodatnim problemima, kao što su izolacija, zanemarivanje, nedostatak stimulacije. Te institucije su često popunjene preko kapaciteta i deca se smeštaju u iste objekte sa odraslima. Većina dece sa mentalnim invaliditetom i dalje je isključena iz obrazovnog sistema zbog strukturnih prepreka i prisutne diskriminacije koja onemogućava njihovo uključivanje u formalne obrazovne tokove.

Međunarodne otmice dece: Srbija je 1980. potpisala Hašku konvenciju o građanskim aspektima međunarodne otmice dece. Više podataka potražiti u izveštaju Stejt departmenta *Godišnji izveštaj o međunarodnim otmicama dece* na <https://travel.state.gov/content/travel/en/International-Parental-Child-Abduction/for-providers/legal-reports-and-data/reported-cases.html>.

Antisemitizam

Prema rezultatima Popisa iz 2011. godine 787 građana izjasnilo se kao Jevreji. I mada zakon zabranjuje govor mržnje, vođe Jevrejske zajednice navode da ultranacionalističke grupe i konzervativne izdavačke kuće nude prevode antisemitskih knjiga. Antisemitska literatura, kao što su falsifikovani *Protokoli sionskih mudraca*, mogu se kupiti kod neformalnih prodavaca, u antikvarnim radnjama ili preko interneta. Desničarske grupe i dalje vode nekoliko stranica na internetu, a pojedinci sobe za razgovor (mada su mnoge neaktivne) u kojima se otvoreno promovišu antisemitske ideje i literatura. Prema tvrdnjama vodećih ljudi Jevrejske zajednice u početnim fazama pandemije Kovid-19 dramatično se pojačao antizemtitizam u sobama za razgovor u kojima su se iznosile razne teorije zavere u vezi sa epidemijom Kovid-19, dopunjene antisemitskim stavovima. U februaru su se antisemitski grafiti pojavili u Novom Sadu.

Poslanici Skupštine Srbije usvojili su 24. februara Zakon o Memorijalnom centru „Staro sajmište“, prema kome se osniva prva ustanova u zemlji u spomen žrtvama holokausta na prostoru nacističkog logora. Ovim zakonom obuhvaćena je i zaštita zasebnog prostora gde se nalazio bivši prolazni logor pod nazivom „Topovske šume“. Vlada Srbije je 26. februara usvojila Zaključak o prihvatanju pravno neobavezujuće definicije antisemitizma Međunarodne alijanse za sećanje na holokaust. Prema preporuci Ministarstva prosvete deca i dalje u sklopu nastavnog plana i programa, i u osnovnoj i u srednjoj školi, uče o holokaustu. Postoji neslaganje oko uloge koju je u nacističkoj okupaciji odigrala kvislinška Vlada narodnog spasa na čelu sa Milanom Nedićem. Pojedini učesnici u raspravi i dalje nastoje da umanje i izmene ulogu pokreta koji su u Drugom svetskom ratu sarađivali s okupatorom i učestvovali u holokaustu.

Trgovina ljudima

Videti dokument Stejt departmenta *Izveštaj o trgovini ljudima* na <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

Osobe sa invaliditetom

Ustav i zakoni zabranjuju diskriminaciju osoba sa fizičkim, čulnim, intelektualnim ili mentalnim smetnjama, kao i njihovo ograničavanje u obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvu, informacijama, komunikaciji, pristupu zgradama, javnom prevozu, sudovima i drugim javnim uslugama. Vlasti ne primenjuju ovaj zakon dovoljno efikasno. Prema izveštaju Evropske komisije za 2020. godinu Srbija je u martu usvojila strateški okvir u vezi sa pravima osoba sa invaliditetom, ali još nedostaje sveobuhvatna strategija o deinstitucionalizaciji. Usled duboko usađenih predrasuda i nedovoljne obaveštenosti osobe sa invaliditetom i njihove porodice izloženi su stigmatizaciji i segregaciji. U godišnjem izveštaju za 2019. godinu poverenica za zaštitu ravnopravnosti navodi da osobe sa invaliditetom spadaju u najranjivije grupe stanovnika u svim oblastima društvenog i ekonomskog života. Gotovo 16 posto svih pritužbi koje se upute kancelariji Poverenika odnose se na diskriminaciju na osnovu invaliditeta. Najveći broj pritužbi povezan je sa problemom nepristupačnosti javnih prostora, zbog čega osobe sa invaliditetom ne mogu da pristupe javnim službama, kao što su pošta, zdravstvene ustanove i druge državne institucije. Veliki broj osoba sa invaliditetom je siromašan ili u riziku od siromaštva, teško dolazi do zaposlenja i nema odgovarajuće obrazovanje.

Prema zakonu svi javni objekti moraju biti dostupni osobama sa invaliditetom, ali njima i dalje nije omogućen pristup mnogim starim zgradama u javnoj upotrebi i korišćenje javnog prevoza. Mnoga deca i odrasli sa intelektualnim smetnjama i dalje borave u institucijama, gde ih ponekad vezuju ili drže u izolaciji. Osobe sa invaliditetom ponekad su isključene iz događaja u kojima se promoviše inkluzija, što pokazuje smanjeni kapacitet vlasti da prilikom planiranja javnih događaja uzme u obzir i mogućnost dolaska na njih.

U izveštaju poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godine problemi sa kojima se susreću deca sa invaliditetom u oblasti obrazovanja, naročito u pogledu njihove inkluzije i dalje su prisutni. Tako se jedan deo pritužbi odnosio na to da deci sa invaliditetom nije obezbeđen prevoz ili usluga ličnog pratioca. Prema navodima medija, vlasti nisu prilagodile onlajn nastavu, koja je uvedena zbog epidemije Kovid-19, kako bi se izašlo u susret potrebama dece sa razvojnim poteškoćama. Ministarstvo prosvete saopštilo je da neće biti ni specijalne nastave niti specifičnih preporuka za decu sa smetnjama u razvoju ni u redovnim ni u specijalnim školama. Obezbeđivanje ličnog

pratioca i pedagoškog asistenta kako bi se deci pružila podrška prilikom učenja na daljinu zavisila je od procene same škole i raspoloživih sredstava. Centar za istraživačko novinarstvo navodi da tokom vanrednog stanja neke škole nisu organizovale nastavu za decu sa poteškoćama u učenju.

U Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Ministarstvu zdravlja postoje sektori nadležni za zaštitu prava osoba sa invaliditetom. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja ima široke nadležnosti u organizovanju saradnje s nevladinim organizacijama, raspoređivanju socijalne pomoći, vođenju rezidencijalnih institucija i nadgledanju sprovođenja zakona kojima se osigurava zaštita prava osoba sa invaliditetom.

Prema istraživanju koje je obavio poverenik za zaštitu ravnopravnosti krajem 2019. godine, opšta javnost, uključujući i poslodavce, prepoznaju osobe sa invaliditetom kao najdisrkinisaniju grupu kada je reč o zapošljavanju. Nacionalna služba za zapošljavanjem finansirala je nekoliko programa zapošljavanja za osobe sa invaliditetom.

Nacionalne/rasne/etničke manjine

Prema navodima poverenice za zaštitu ravnopravnosti Romi su izloženi mnogostrukoj diskriminaciji; nezavisni posmatrači i predstavnici nevladinih organizacija naglašavaju da je i dalje prisutna sistemski segregacija i diskriminacija Roma. Blizu 64 posto svih pritužbi koji se upućuju kancelariji Poverenika za zaštitu ravnopravnosti odnose se na diskriminaciju pripadnika romske nacionalne manjine.

Pripadnici albanske nacionalne manjine izloženi su diskriminaciji i nesrazmerno češće su nezaposleni.

Država preduzima određene korake da spreči nasilje i diskriminaciju manjinskih grupa. Nezavisna vladina služba za Ljudska i manjinska prava podržava manjinske zajednice. Na časovima građanskog vaspitanja, koje država nudi kao alternativu verskoj nastavi u srednjim školama, đaci uče o manjinskim kulturama i multietničkoj toleranciji.

Govor mržnje je i dalje prisutan i među vladini funkcionerima na višim pozicijama, pa tako ministar odbrane Aleksandar Vulin i dalje koristi pežorativan naziv za Albance.

Lideri albanske nacionalnosti iz južnih opština Preševo, Bujanovac i Medveđa, kao i Bošnjaci iz jugozapadne oblasti Sandžaka, tvrde da nemaju dovoljno predstavnika u državnim institucijama na lokalnom nivou. Nacionalni saveti nacionalnih manjina predstavljaju manjinske etničke grupe u državi i imaju široke nadležnosti u oblasti obrazovanja, masovnih medija, kulture i upotrebe jezika manjina. Novi članovi nacionalnih saveta nacionalnih manjina, koji su 2018. godine izabrani na izborima za članove nacionalnih saveta, ostaće na tom položaju četiri godine.

Prema navodima direktorke Kancelarije za ljudska i manjinska prava, za preko 60.000 dece pripadnika nacionalnih manjina obezbeđeno je obrazovanje na maternjem jeziku. Nacionalni savet albanske nacionalne manjine obezbedio je udžbenike na albanskom za blizu 4.000 albanskih đaka u Srbiji.

Nasilje, diskriminacija i drugi vidovi maltretiranja počinjeni iz mržnje prema drukčijoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu

Iako zakon zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, u njemu nisu navedene specifične oblasti u kojima je diskriminacija zabranjena, već se uglavnom smatra da se to odnosi na oblasti stanovanja, zapošljavanja, na zakonske odredbe o nacionalnosti i mogućnost pristupa javnim uslugama kao što je zdravstvo. Vlasti ne sprovode efikasno ove zakone, i nasilje nad lezbejskim, homoseksualnim, biseksualnim, transrodnim i interseksualnim (LGBTI) osobama i njihova diskriminacija predstavljaju ozbiljan problem. Na Međunarodni dan vidljivosti trans osoba, predstavnici nevladinih organizacija saopštili su da su trans osobe i dalje izložene diskriminaciji, mržnji, transfobiji i nasilju zbog transmigracije, kako verbalnom tako i fizičkom, te određenim oblicima institucionalnog i onlajn nasilja.

Ugledne nevladine organizacije navode da ne postoji ozbiljan napredak u uspostavljanju dijaloga, obrazovanju javnosti o pitanjima vezanim za LGBTI osobe, i rešavanju zločina mržnje i nasilja motivisanog predrasudama.

Prema navodima nevladinih organizacija, aktivista i nezavisnih institucija, diskriminacija protiv pripadnika LGBTI zajednice se nastavlja. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti saopštila je da se LGBTI osobe u svakodnevnom životu često susreću sa diskriminacijom na radnom mestu, poniženjima u javnosti, govorom mržnje i fizičkim napadima, i ukazala na to da su homofobija i transfobija prisutne. Zaštitnik građana navodi da su „LGBTI osobe i dalje često izložene diskriminaciji, nasilju, predrasudama i stereotipima, usled čega se svakodnevno suočavaju sa napadima, pretnjama i govorom mržnje“. Zaštitnik navodi poteškoće mladih ljudi koji su prinuđeni da posle otkrivanja svoje seksualne orijentacije napuste porodični dom, što je postalo još izraženije i opasnije u vreme pandemije Kovid-19, zbog nedostatka sigurnih kuća ili drugih mogućnosti za njihov privremeni smeštaj. Aktivisti nevladinih organizacija primećuju da homofobični pripadnici društva često koriste LGBTI zajednicu kao način da postignu političke poene.

Nevladine organizacije Centar za istraživanje i razvoj društva (IDEAS) i Gej lezbejski info centar (GLIC) sproveli su istraživanje u maju i junu, na osnovu koga su saopštili da je čak 58 posto LGBTI učenika u srednjim školama bilo izloženo nekom vidu nasilja; 50 posto je doživelo psihološko nasilje; 8 posto fizičko; tri posto seksualno nasilje. Nasilju su najčešće bili izloženi u školi, pa je tako 71 posto LGBTI učenika čuo nastavnike kako na ružan način govore o LGBTI osobama zbog njihovog seksualnog i rodnog identiteta.

Grupa maskiranih osoba upala je u Prajd info centar u Beogradu 28. februara i uništila inventar. Posredi je jedanaesti napad otkad je centar otvoren 2018. Premijerka i ombudsman su osudili napad, ali nije bilo izveštaja da je zbog ovog incidenta neko uhapšen. Nevladine organizacije navode da se nasilnicima koji napadaju LGBTI osobe retko izriču kazne na sudu. U Leskovcu se 2. marta okupila grupa srednjoškolaca koji su protestovali zbog lažne vesti na društvenim mrežama da će u gradu biti održana Parada ponosa. Grupa je skandirala slogane protiv LGBTI osoba, a došlo je i do fizičkih obračuna sa policijom.

Sud je 2018. godine doneo prvu krivičnu presudu na osnovu člana koji definiše zločin iz mržnje. Zločin iz mržnje se ne tretira kao samostalan prestup već se uzima u obzir kao otežavajuća okolnost prilikom odmeravanja kazne za neko krivično delo. U ovom slučaju reč je bila o ponavljanim

epizodama nasilja u porodici koje je sin, gej osoba, trpeo od svog oca. Počinilac je osuđen na tri godine uslovne kazne. Aktivisti su zamerili zbog toga što je kazna isuviše blaga i zbog toga što počinilac neće služiti kaznu zatvora dokle god bude ispunjavao zahteve uslovne kazne.

U tri odvojene prilike za vreme beogradske Nedelje ponosa 14–20. septembra, kriminalci su vandalizovali kancelariju organizacije čiji su članovi učestvovali u Nedelji ponosa homofobnim uvredama i nacistički simbolima.

Društvena stigmatizacija osoba koji žive sa HIV/AIDS-om

Kako navode predstavnici vlasti i nevladinih organizacija, prema osobama koje žive sa HIV/AIDS-om postoje znatne predrasude u svim aspektima javnog života, uključujući i prilikom traženja posla, stana i u korišćenju javnih usluga. Prema podacima Instituta za javno zdravlje Srbije Dr Milan Jovanović Batut kod 2.843 osobe dijagnostikovana je HIV infekcija, a procenjuje se da još 400 osoba nisu znale da su zaražene ovim virusom. Od početka godine 55 osoba je zaraženo virusom HIV, što je triput manje nego u istom periodu 2019, kad je zabeleženo 175 novih slučajeva. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti u svom godišnjem izveštaju navodi da su osobe koje žive sa HIV/AIDS-om veoma često izložene diskriminaciji, ali nisu spremne da je prijave, zbog čega je teško odrediti prave razmere problema.

Sedmi deo. Prava radnika

a. Pravo na udruživanje i kolektivno pregovaranje

Ustav jemči radnicima pravo da osnivaju nezavisne sindikate i da sami biraju onaj kome će pristupiti, jemči im pravo na kolektivno pregovaranje i na štrajk. Sindikat se mora registrovati kod Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, a poslodavac mora potvrditi da je vođa sindikata u stalnom radnom odnosu. Vlasti smatraju da preko pedeset posto radnika radi u delatnostima od javnog interesa i njima je ograničeno pravo na štrajk. Ovi radnici su dužni da najave protest deset dana ranije i da obezbede „minimum procesa rada“ za vreme njegovog trajanja. Osim toga, štrajk se prema zakonu može održavati jedino na radnom mestu. Zakon zabranjuje diskriminaciju radnika zbog članstva u sindikatu, ali ne propisuje kazne za ugrožavanje sindikalnog rada, niti izričito zabranjuje diskriminaciju onih koji učestvuju u sindikalnim aktivnostima. Radnici koji su otpušteni zbog sindikalnog angažovanja imaju zakonsko pravo da zahtevaju da se vrate na posao, i taj zahtev se obično ubrzo rešava u njihovu korist.

Savez samostalnih sindikata Srbije, zajednica sindikata koja deluje nezavisno od vlasti ali uglavnom podržava vladine politike, ima brojnije sindikalno telo od nezavisnih sindikalnih udruženja i u javnom i u privatnom sektoru. Nezavisni granski sindikati uspeli su ipak da se organizuju i da pregovaraju s rukovodicima državnih preduzeća u ime svojih članova.

Zakon o radu štiti pravo radnika na kolektivno pregovaranje i to je pravo bilo efikasno zaštićeno i upražnjavano. Zakon nalaže da svako preduzeće sa preko deset zaposlenih mora usvojiti sporazum o kolektivnom pregovaranju. Da bi sindikat mogao učestvovati u pregovorima s poslodavcem u njega mora biti učlanjeno najmanje 15 posto zaposlenih u firmi. Zakon proširuje dejstvo kolektivnog pregovaranja i na poslodavce koji nisu članovi udruženja poslodavaca ili one koji nisu učestvovali u kolektivnom pregovaranju sa sindikatima. Prema zakonu, poslodavac koji je

obavezan kolektivnim ugovorom mora dokazati da zapošljava pedeset posto radnika određenog sektora kako bi mu bilo odobreno proširenje kolektivnog ugovora i na one koji nisu obuhvaćeni njime.

Vlasti generalno primenjuju Zakon o radu i poštaju prava slobodnog udruživanja i kolektivnog pregovaranja, a kazne su dovoljno visoke da spreče prekršaje. Radnici i u javnom i u privatnom sektoru slobodno upražnjavaju pravo na štrajk, iako u toku godine nije bio održan nijedan. Inspektorat za rad nema dovoljno osoblja i opreme, zbog čega je smanjen broj inspekcija koje bi obezbedile još efikasniju primenu zakona.

I dalje postoje pritužbe zbog antisindikalnog otpuštanja i diskriminacije. Nevladine organizacije koje se zalažu za prava radnika nastoje da skrenu pažnju na polje radničkih prava.

U oktobru je Vojno-disciplinski sud potvrdio presudu iz 2019. godine da se generalni sekretar Vojnog sindikata Srbije, Predrag Jevtić, otpusti sa svog posla u Vojsci Srbije. Jevtić je 2018. godine optužen da je dao intervju dnevnim novinama Kurir i izneo tvrdnje kao legalni predstavnik sindikata u kojima kritikuje uslove rada u vojsci. Jevtićev advokat je najavio podnošenje tužbe protiv Vojno-disciplinskog suda, a predstavnik Vojnog sindikata Srbije zatražio je podršku poslanice Evropskog parlamenta Tanje Fejon.

Za vreme pandemije Kovid-19, država je podržavala preduzeća dajući im pakete ekonomске i finansijske pomoći, čiji je iznos premašio 12 posto BDP-a, kako preduzeća ne bi otpuštala radnike. Inspektori rada kontrolisali su primenu mera i poštovanje bezbednosnih standarda u organizaciji rada.

b. Zabrana prinudnog ili obavezognog rada

Ustav zabranjuje prinudan i obavezni rad. Zakon takođe zabranjuje sve oblike trgovine radom i „sve oblike ropstva ili prakse slične ropstvu“. Vlasti uglavnom primenjuju ove zakone, ali i dalje se povremeno prijavljaju slučajevi prinudnog rada. Srpski državljanini, pre svega muškarci, žrtve su trgovine radnom snagom posebno u sektorima intenzivnog rada, kao što su građevinska industrija u Rusiji i drugim evropskim državama, te Ujedinjenim Arapskim Emiratima. Kazne za ove prekršaje uglavnom su primerene kaznama za druge slično teške krivične prekršaje, kao što je otmica.

Jedan broj dece, i to pretežno one iz romske zajednice, prisiljavan je na prošnju, krađu, druge oblike rada, pa čak i na trgovinu seksualnim uslugama (videti odeljak 7.c.)

Videti i izveštaj Stejt departmenata *Trgovina ljudima* <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

c. Donja starosna granica za zasnivanje radnog odnosa i zabrana dečjeg rada

Donja starosna granica za primanje u radni odnos je 15 godina, a mlađi od osamnaest godina ako žele da rade moraju imati pismenu saglasnost roditelja ili staratelja. Zakon o radu nalaže poslodavcu da poštuje posebne uslove rada maloletnika i ograničava njihovu radnu nedelju na 35

časova, uz maksimalno trajanje radnog vremena do osam sati, bez prekovremenog i noćnog rada. Zakonom je regulisano radno angažovanje na sezonskim poslovima, između ostalog i u sektoru poljoprivrede, a uređen je i način angažovanja maloletnika, tako da mogu raditi samo uz ugovor.

Inspektorat za rad pri Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja nadležan je za sprovođenje zakona o dečjem radu. Vlasti ne sprovode zakone efikasno, a kazne nisu uvek srazmerene kaznama za druga slično teška krivična dela. Zakon o javnom redu i miru ne prepoznaće decu koja su gurnuta u dečje prosaćenje kao žrtve, a centri za socijalni rad su preopterećeni, čime su ograničeni napor u borbi protiv dečjeg rada, uključujući i njegove najgore oblike.

Prema navodima Inspektorata za rad u 2019. godini inspekcija je registrovala jedan slučaj kršenja zakona gde je lice mlađe od 15 godina zatečeno na radu u pekari. Inspektor rada je odmah doneo rešenje o zabrani radnog angažovanja navedenog lica dok se ne ispunе zakonski uslovi. U 2019. godini inspektorji su zatekli na radu ukupno 41 maloletno lice uzrasta između 15 i 18 godina, suprotно uredbama Zakona o radu, i to u delatnostima ugostiteljstva, proizvodnje hleba, u građevinstvu, poljoprivredi, preradi voća i povrća, maloprodaji i trgovini, te na pružanju raznih drugih ličnih usluga. Inspektorji su doneli 11 rešenja o zabrani radnog angažovanja zatečenih lica na privremenim poslovima, i osam rešenja kojima je naloženo pribavljanje pismene saglasnosti roditelja, usvojioца ili staraoca i nalaza nadležnog zdravstvenog organa. Podneta su i 22 zahteva za pokretanje prekršajnog postupka.

Vlasti su ustanovile institucionalne mehanizme za sprovođenje zakona i odredbi o dečjem radu. Propusti u radu Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja otežavaju, međutim, adekvatnu primenu zakona o dečjem radu. Na selu i na poljoprivrednim dobrima i mlađa deca često pomažu u porodičnim poslovima. U gradskim sredinama deca, posebno romska, rade neprijavljeno kao ulični prodavci, peru prozore na automobilima ili skupljaju otpad.

Kad je reč o najtežim oblicima dečjeg prisilnog rada, trgovci podvrgavaju decu komercijalnom seksualnom iskorišćavanju i koriste ih za proizvodnju pornografskog materijala i prodaju droge, a ponekad ih primoravaju na prošnju i prestupe. Pojedini mali Romi prisiljeni su da rade fizičke poslove ili da prose.

Insistiranje vlasti na primeni zakona i visina kazni nisu primereni slično teškim krivičnim delima, kao što je otmica. Zakon predviđa kazne za roditelje ili staratelje koji primoravaju maloletnike da prose i da obavljaju teške poslove ili poslove kojima nisu dorasli po godinama, ali zakon se ne sprovodi dosledno, a prosjaci se tretiraju kao počinioci prekršaja. Iz Inspektorata za rad navode da nijedno dete nije sprečeno da radi zbog presude.

Videti takođe dokument Ministarstva za rad *Podaci o najtežim oblicima dečjeg rada* na <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/findings>.

d. Diskriminacija prilikom zapošljavanja i na radnom mestu

Zakon o radu zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, što vlasti poštuju s različitim stepenom efikasnosti. Kazne i njihovo sprovođenje nisu

srazmerni kaznama propisanim za druge prekršaje povezane sa kršenjem građanskih prava, kao što je mešanje u izborni proces.

Diskriminacija prilikom zapošljavanja i na radnom mestu dešava se s obzirom na rasu, pol, invalidnost, jezik, seksualnu orijentaciju, rodni identitet, nacionalnost, HIV pozitivan status. U 2019. godini inspektori nisu doneli nijedno rešenje za otklanjanje nepravilnosti u vezi sa diskriminacijom ili u vezi sa rodnom ravnopravnosću na poslu. Inspektori rada izvršili su 1.039 nadzora i u 15 slučajeva naložili mere za otklanjanje utvrđenih nepravilnosti u primeni Zakona o ravnopravnosti polova. Žene se na tržištu rada suočavaju sa diskriminacijom prilikom zapošljavanja, manje su zastupljene na rukovodećim pozicijama i imaju manju platu od muškaraca.

Snežana Pešović je jedan primer iz 2018. kada je slučaj diskriminisanja zaposlenog postao javan. Pešovićeva je tvrdila da je dvanaest godina neprijavljeni radila za svog poslodavca, kako on ne bi uplaćivao doprinose za njeno zdravstveno i penziono osiguranje, na šta je po zakonu obavezan. Kada je saznala da je u drugom stanju, Pešovićeva je tražila od poslodavca da je prijavi, jer joj je potrebna porodiljska pomoć. Poslodavac ju je prijavio, ali uz uslov da sama plaća svoje doprinose i da blanko potpiše sporazumno raskid radnog odnosa prema kome poslodavac može da je otpusti kad god mu odgovara. Do kraja porodiljskog bolovanja Pešovićeva je dobijala sumu koja je bila manja od one koju je poslodavac od nje tražio. Kad je slučaj dospeo u medije poslodavac se pozvao na sporazumno raskid radnog odnosa. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je pristala da preuzme slučaj i zastupa Pešovićevu u parnici protiv njenog poslodavca. Slučaj se do kraja godine i dalje nalazio na sudu.

U godišnjem izveštaju za 2019. godinu poverenica za zaštitu ravnopravnosti navodi da je 478 pritužbi po osnovu pola poticalo iz oblasti rada i zapošljavanja, što je najveći broj iz svih oblasti u kojima se diskriminacija dešava, ili 32 posto od ukupnog broja pritužbi koje su 2019. pristigle. Budući da su prijave za diskriminaciju u oblasti rada i zapošljavanja često među najčešćim vrstama žalbi, poverenica je podnela 2019. poseban izveštaj Narodnoj skupštini kako bi naglasila važnost ovog problema. Najveći broj pritužbi u vezi sa zaštitom od diskriminacije odnosio se na smeštaj osoba sa invaliditetom, zatim na diskriminaciju na osnovu starosti, pola, rođenja, zdravstvenog statusa, nacionalnog ili etičkog porekla, bračnog ili porodičnog stanja i seksualne orijentacije.

U svom Izveštaju za Srbiju za 2020. godinu Evropska komisija navodi da su najvećoj diskriminaciji izloženi Romi, LGBTI osobe, osobe sa invaliditetom, osobe koje žive sa HIV/AIDS-om i drugi ranjivi pojedinci. U izveštaju se naglašava da se ozbiljno odlaze usvajanje izmena Zakona o zabrani diskriminacije radi daljeg usklađivanja sa pravnim tekovinama EU (akumulirano pravo, skup pravnih normi i sudske odluke koji čine celokupno zakonodavstvo EU), ali i usvajanje novih zakona o rođnoj ravnopravnosti. Takođe se ističe i procena poverenice za zaštitu ravnopravnosti da je socijalno-ekonomski status žena znatno lošiji od položaja muškaraca. U istraživanju Centra za slobodne izbore i demokratiju utvrđeno je da je diskriminacija najočiglednija pri traženju posla i na radnom mestu, a njeni glavni nosioci su država i njene institucije. Iako zakon nalaže da zarade budu jednake bez obzira na pol, poslodavci se ovoga često ne pridržavaju u praksi. Prema izveštaju državnog statističkog zavoda za 2017. žene u proseku imaju za 22 posto niža mesečna primanja od muškaraca koji rade isti posao. Drugi izveštaji pokazuju da žene sporije napreduju u karijeri, da su u većini profesija zastupljene u manjem broju

nego muškarci, ali i da se suočavaju se sa diskriminacijom kada treba da odu na porodiljsko odsustvo.

Međunarodna organizacija rada iznela je primedbu da je Zakon o maksimalnoj starosnoj dobi zaposlenih u javnom sektoru, usvojen u julu 2015., diskriminoran prema ženama zaposlenim u javnom sektoru jer ih primorava da se penzionišu sa 62 godine dok muškarci isti posao mogu da obavljaju do 65. godine starosti. Granica za odlazak u penziju za žene nastaviće prema zakonu postupno da raste dok se ne izjednači sa granicom za muškarce, odnosno dok ne dostigne 65 godina. Osobe sa invaliditetom suočavaju se sa diskriminacijom prilikom traženja posla i zbog nemogućnosti da pristupe radnom mestu.

Nevladine organizacije koje se zalažu za prava radnika nastoje da poboljšaju uslove rada za žene, osobe sa invaliditetom, i druge grupe koje su izložene diskriminaciji prilikom zapošljavanja ili na radnom mestu.

e. **Prihvatljivi uslovi rada**

Visina minimalne mesečne zarade je iznad linije siromaštva za jednočlano domaćinstvo, ali ispod linije siromaštva za višečlano domaćinstvo.

Inspektorat za rad odgovoran je za poštovanje odredbe o minimalnoj ceni rada. U preduzećima u kojima su radnici organizovani u sindikat zbog kontrole sindikata uglavnom se poštuje odredba o visini minimalne mesečne zarade. U manjim privatnim firmama poslodavci pak često ne pristaju, a ponekad i ne mogu da obezbede svim radnicima propisanu minimalnu zaradu i obavezne socijalne doprinose, zbog čega ta preduzeća često traže od radnika da rade neprijavljeni, odnosno na crno. Radnici koji rade neprijavljeni i kojima poslodavci isplaćuju platu u gotovini, bez uplaćivanja socijalnih i penzionih doprinosa, često ne prijavljuju kršenje zakona u strahu da ne izgube posao. Najviše neformalnih aranžmana postoji u trgovini, hotelijerstvu i ugostiteljstvu, građevini, poljoprivredi i transportu. Kad je reč o neformalnom sektoru radnici uglavnom najčešće prijavljuju neregularnosti u vezi sa kršenjem ugovornih obaveza, isplatom plata, promenama ugovora o radu i prekovremenom radu. Prema podacima iz istraživanja tržišta radne snage u Srbiji je u sivoj ekonomiji u drugom kvartalu izveštajne godine radilo 15,2 posto ukupnog broja zaposlenih, što je za 4,2 posto niže nego prethodne godine. Nezavisne procene ukazuju da siva ekonomija čini čak trideset posto ekonomije.

Zakon predviđa da radna nedelja traje 40 sati i propisuje postojanje plaćenog odsustva, godišnjeg odmora i posebne naknade za noćni i prekovremeni rad. Prekovremeni rad ne sme trajati duže od osam sati nedeljno, zaposleni ne može da radi duže od 12 sati dnevno, uključujući i prekovremeni rad. Zaposleni ima pravo na odmor između dva uzastopna radna dana od najmanje 12 sati i na odmor u trajanju od najmanje 24 sata u toku vikenda. U državnim preduzećima uglavnom se poštuju standardi u vezi s dužinom radne nedelje i propisanim trajanjem odmora, ali ne i u manjim, privatnim preduzećima u kojima inspekcije i sindikati slabije nadgledaju njihovo sprovođenje.

Prema Zakonu o radu uvećanje zarade za prekovremeni rad mora iznositi najmanje 26 posto od osnovice, kako je i regulisano važećim kolektivnim ugovorom. I mada se radnici najefikasnije mogu izboriti za naknadu za prekovremeni rad preko svojih sindikalnih udruženja i Inspektorat za

rad nadzire primenu ove zakonske odredbe u firmama i industrijama bez sindikalnih organizacija. Zakonske odredbe o minimalnoj zaradi i prekovremenom radu se ne sprovode efikasno, a kazne za kršenje zakona nisu srazmerne kaznama za druge slične prekršaje, kao što je prevara.

Preduzeća su zakonski obavezna da oforme odeljenje za bezbednost i zaštitu koje će nadgledati sprovođenje zakonskih odredbi u vezi s bezbednošću i zdravljem radnika. Ova odeljenja uglavnom se usredsređuju na najelementarnije aspekte bezbednosti i zdravlja (kao što su kupovina sapuna i deterdženata), umesto da se radnicima obezbedi sigurnosna oprema za rad. U slučaju kada poslodavac ne poštuje ove odredbe, radnik se može obratiti Inspektoratu za rad. Poslodavci se mogu obratiti Inspektoratu za rad ako smatraju da zahtevi zaposlenog lica u vezi sa bezbednošću i zdravstvenim uslovima nisu opravdani.

U slučaju direktnе ugroženosti života ili zdravlja, radnik ima pravo da napusti posao ili situaciju u kojoj se našao, ne snoseći odgovornost za štetu koju će poslodavac eventualno pretrpeti i ne ugrožavajući svoje zaposlenje. Inspektorat je u prvih osam meseci godine izvršio 15.927 nadzora u vezi sa bezbednošću na radu. Inspektori su izdali 2.616 rešenja zbog propusta u ostvarivanju bezbednih i zdravih uslova rada, među kojima je 307 rešenja kojima se radnici sprečavaju da dalje obavljaju delatnost koja je opasna po njihov život ili zdravlje, što je za 41 posto manje nego u istom periodu 2019. Osim toga podneto je 594 zahteva za pokretanje prekršajnog postupka protiv lica koja nisu obezbedila bezbedno radno okruženje za svoje zaposlene, što je za 45 posto manje nego u istom periodu 2019. U Inspektoratu za rad zaposleni su inspektori koji su zaduženi za kontrolu bezbednosti i zdravlja radnika, mada je njihov broj nedovoljan da bi se u potpunosti obezbedilo poštovanje zakona.

Nadležni organi sprovode zakone u vezi sa bezbednošću na radu s različitim stepenom uspeha. Kazne za kršenje zakona nisu srazmerne kaznama za slične prekršaje, kao što je kazna za nemar. Inspektori rada mogli su da obavljaju nenajavljenе nadzore i zahtevaju sankcije, ali njihovo delovanje je bilo ograničeno zbog epidemije Kovid-19. Prema podacima Inspektorata za rad najčešće povrede prava radnika odnosile su se na rad bez ugovora, neisplaćivanje ličnog dohotka, naknade za prekovremeni rad i drugih beneficija, zatim, kršenje procedura prilikom okončanja radnog odnosa, neisplaćivanje obaveznih penzionih i zdravstvenih doprinosa ili naknade za trudničko bolovanje. U prvih osam meseci izveštajne godine Inspektorat je zabeležio 22 nesreće na radnom mestu sa smrtnim ishodom. Smrtni slučajevi i povrede najčešći su u građevinskom, poljoprivrednom i industrijskom sektoru i transportu i skladištenju robe.